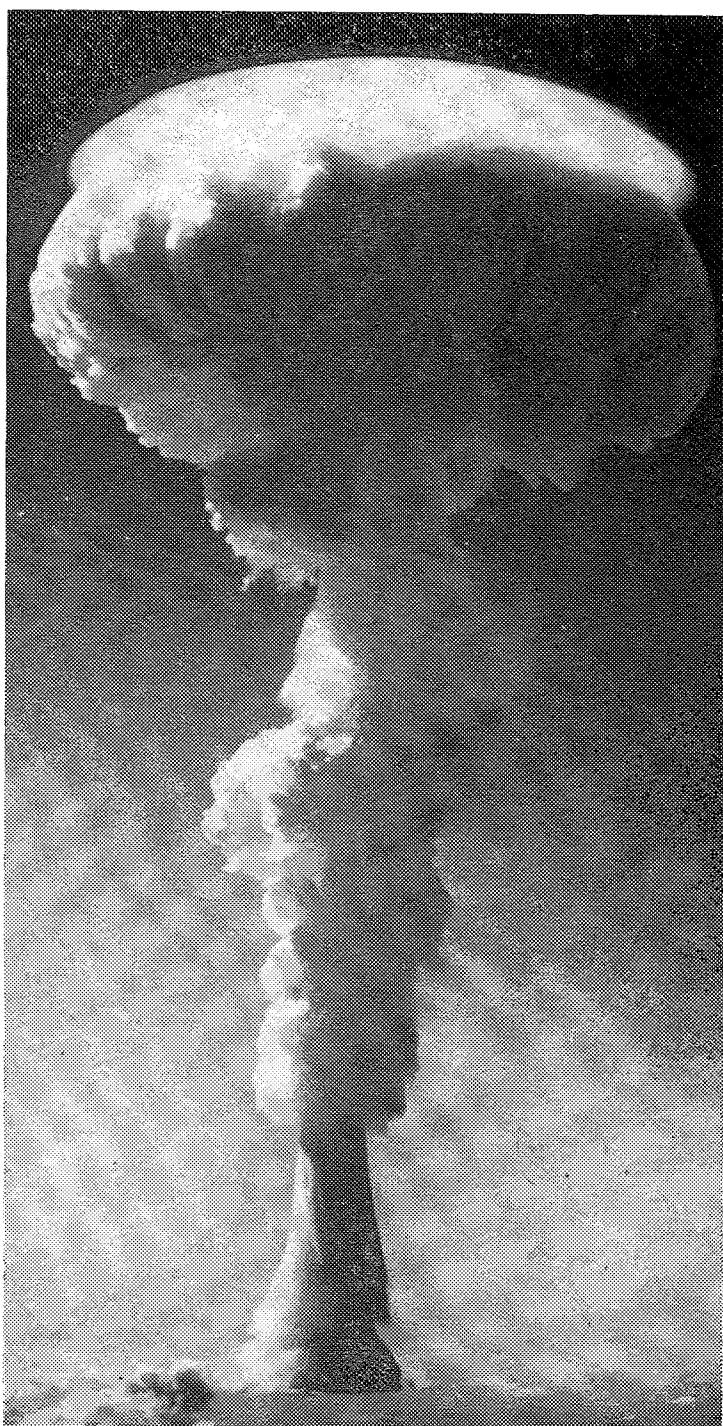

MENS EN WERELD

Honderd megaton...

De mensheid wandelt op het scherp van de snede, met ingehouden adem en geblinddoekte ogen. Aan alle kanten ligt de conflictstof hoog opgestapeld in een wereld die, alle hoopvolle verwachtingen van na 1945 ten spijt, verdeeld is in twee elkaar vijandige kampen: Oost en West.

Jawel, het is nog maar een „koude” oorlog waarmee wij worden geconfronteerd, een machtsstrijd die wordt uitgevochten met wapenen als bedreiging, grootspraak en intimidatie. Een krankzinnige bewapeningswedloop, miljarden verslindend waarvoor ter weerszijden van het IJzeren Gordijn een enorm stuk welvaart zou kunnen worden gekocht, heeft een evenwicht geschapen dat ook voor de meest gewetenloze agressor een gewapende aanval tot een waagstuk maakt dat niet lichtvaardig kan worden ondernomen. Maar toch...

Toen in Belgrado de vijftientig aan Oost noch West gebonden staten bijeenwaren, heeft Rusland zijn kernproeven hervat, in strijd met nog maar twee jaar oude plechtige beloften. Wij weten nu dat de Sowjet-Unie beschikt over super-kernbommen van honderd megaton, verwoestingswerktuigen wier vernielende kracht gelijk staat met die van honderd miljoen ton dynamiet! Het is voor de wereld een schrale troost dat Amerika die ook maken kan...

Het zou gevaarlijk zijn ons in slaap te laten wiegen door de gedachte dat het ook nu wel weer bij dreigementen blijven zal. De furieuze, alle leven vergiftigende paddestoel van de kernontploffing kan zich opnieuw dodelijk boven de aardbodem verheffen. En de uitwerking zal oneindig veel verschrikkelijker zijn dan het verbijsterende lot dat de Japanners van Hiroshima en Nagasaki ondergingen.

Wil de wereld aan totale of nagenoeg totale zelfvernietiging ontkomen, dan zal zij de wegen moeten vinden naar een vreedzame samenleving. Van alle kanten hebben de waarschuwendes stemmen, die maanden tot bezinning, geklonken. In 1955 spraken Einstein, Bertrand Russell en zeven andere geleerden van wereldformaat over „een nieuwe manier van denken” als de enige uitweg om aan de ondergang der mensheid te ontkomen, een paar jaar later verhief de grijze wonderdokter uit Lambarene, Albert Schweitzer, zijn stem in een dringende wekroep een eind te maken aan de proeven met atoomwapenen, het IHEU-congres van 1957 in Londen verenigde zich met een resolutie van ons eigen Humanistisch Verbond om aandrang uit te oefenen op de Verenigde Naties „de nachtmerrie van onze generatie op te heffen”, de in Canada geboren Pugwash-beweging streeft in dezelfde richting.

Roepen de stemmen in de woestijn dat allemaal? Mogelijk. Maar zij mógen niet zwijgen. Want het bestaan van de mensheid staat op het spel!

D-z

Kritisch allerlei

Wij hebben in de loop der jaren leren leven in de sfeer van de koude oorlog, in de sfeer van wederzijdse verdachtmakingen en van wederzijdse angst, in de sfeer van vrijwel openlijke oorlogspropaganda en van de bewapeningswedloop. Misschien is zelfs die sfeer iets waar men aan kan wennen en misschien is het ook wel daardoor, dat men in West-Europa zo weinig verontrusting merkt onder de gewone mensen. Zelfs de reportages uit Berlijn melden geen opvallende angst onder de bevolking van het westelijk stadsdeel. Wel tracht men ons die angst op te dringen: de propagandamachine werkt – laten we eerlijk zijn: aan beide zijden van het ijzeren gordijn – op volle toeren, maar naar het schijnt zijn wij zo zeer aan voortdurende oorlogsdreiging gewend geraakt, dat die propaganda weinig vat heeft op de massa. Men wacht af, en het is een soort fatalistisch afwachten wat „de grote heren” voor ons in petto hebben. Misschien zit er toch wel iets positiefs in dit soort fatalisme: misschien nog wel duidelijker dan aan de vooravond van de voorgaande wereldoorlogen, zijn de volken zowel in het oosten als „bij ons” niet bereid zich voor het oorlogskarretje te laten spannen. Zij zijn niet bereid zich oorlogsramp te laten maken, maar zij wachten slechts af. Het is een prettiger geluid dan het overweldigend ja dat Hitler door zijn volk werd toegeroepen in antwoord op de vraag: „Wollen Sie den totalen Krieg?” (Wilt u de totale oorlog?). Wij kunnen alleen maar hopen dat het stille protest van gewone mensen, die de toenemende militaire activiteiten, de toenemende oorlogsvoorbereidingen, met stomheid geslagen aanzien, een sterkere invloed zal blijken te hebben dan de brallende speeches die uit de tijd lijken.

Het verschrikkelijkste nieuws was in deze sfeer wel de hervatting van de Russische atoombomproeven, waarover De Groene schreef:

„Ruslands nederlagen van 1941 en 1942 zijn thans gevolgd door een nederlaag in 1961, een nederlaag, veroorzaakt door grove onverschilligheid voor angst en hoop, verwachting en zorg onder de gewone mensen bij „de anderen” (...) En dan weten wij wel, dat de „verklaring der Sowjetregering”, waarin het besluit wordt medegedeeld, met motiveringen komt. Dan weten we wel, dat daaruit vooral blijkt, welk een diep trauma werd teweeggebracht door het feit, dat men in 1941-1942 niet paraat bleek tegen de inzet van Hitlers allernieuwste wapenarsenaal, en dat men zich vast heeft voorgenoemen dat zo iets zich nimmer herhalen mag. Maar dat kan moeilijk als excuus gelden voor de wijze

waarop de Russen, op een volgens henzelf uiterst hachelijk moment, met de hervatting van hun proeven de atmosfeer op en om de aarde verpesten, in letterlijke zowel als in figuurlijke zin. Eenvoudig respect voor de gewone mensen had hen daarvan moeten weerhouden.”

Wij zullen, hoe weinig onze kleine stem misschien ook gehoord wordt, moeten blijven protesteren tegen zulke onmenselijke daden, tegen de grove onverschilligheid die eruit spreekt voor het bestaan van de mensheid en van de mens als enkeling.

Dat wij ondanks de massale dreigingen van het ogenblik die enkeling niet uit het oog mogen verliezen, blijkt uit het waardige telegram dat, naar wij in de Nieuwe Rotterdamse Courant lezen, twintig Noordhollandse burgemeesters aan president Kennedy hebben gezonden naar aanleiding van het doodvonnis dat in Georgia is uitgesproken over een vijftienjarige negerjongen, die is aangehouden verdacht van moord op een blanke:

„Diep betreurend de misdaad van Preston Cobb is een twintigtal burgemeesters in Holland ontzet over het genadeloze vonnis, dat op 22 september aanstaande aan een kind van vijftien jaar zal worden voltrokken. Zij dringen er met grote klem bij de president der Verenigde Staten op aan de executie door het verlenen van gratie te voorkomen. Zij wensen ernstig, dat het vertrouwen van de vrije wereld in de menselijkheid van het Amerikaanse volk onaangetast blijft.”

Dat het met de menselijke waardigheid vaak nog maar droevig gesteld is, bewezen ons een tweetal artikelen in Het Parool over de (in 1961!) levendige slavenhandel in het Midden-Oosten. Daaruit leerden wij dat tot voor kort ook anderen dan hardvochtige Arabieren zich aan deze handel medeplichtig maken:

„Het waren Amerikaanse oorlogsvliegers, die na 1946 naar het Nabije Oosten kwamen in de hoop zich hier als piloot te kunnen verhuren. De slavenhalers ontdekten spoedig, dat ze deze harde jongens konden gebruiken, als ze maar veel geld betaalden: voor een gemiddeld salaris van f 10.000 per maand huurden ze piloten om grote massa's slaven vlug en veilig naar de slavenmarkt te vliegen.”

Pas in 1956 hebben de Engelsen, die onder commando van luitenant-kolonel Eric Johnson, O.B.E., een verbeterd strijd tegen de slavenhandel voeren, aan deze vluchten een eind weten te maken. De artikelen bevatten nog een ontstellende bijzonderheid, namelijk dat er agenten uit Beiroet op de

kaden van Napels en Marseille rondlopen,

„die opdracht hebben mooie blanke meisjes te kopen voor rijke Arabieren. O neen, ze worden niet ontvoerd, ze geven hun volle toestemming, ze weten heel goed wat ze willen... Ze zijn weliswaar nog geen 21 jaar oud (als ze ouder zijn wil geen Arabische koper ze meer hebben), maar hun vader of moeder moet voor ze tekenen en dan is immers alles in orde. Ze verkopen zich dus geheel vrijwillig aan een Arabische sjeik, wiens agent maar twee argumenten hoeft te gebruiken om ze te overtuigen: geld, veel geld; een bedrag van f 50.000, gestort op een Zwitserse bank, op te nemen als ze (ooit) terugkomt, is niet ongewoon. Ze benaderen slechts meisjes uit geheel verpauperde gezinnen, die volkomen aan de grond zitten. Voorts het vooruitzicht een fascinerende Arabische meester te hebben, juwelen, dure kleren en zelfs een auto cadeau te krijgen. Dat de werkelijkheid niet volkomen aan deze voorstelling van zaken beantwoordt is de Arabier een zorg. De meisjes komen meestal terecht in bouwvallige huisjes, waarin de meest elementaire voorzieningen ontbreken, ze worden barbaars behandeld om, wanneer hun meester na verloop van tijd genoeg van ze krijgt, aan hun lot te worden overgelaten. Dan zijn ze geestelijk en lichamelijk zo gebroken, dat ze niet eens meer de moed hebben naar huis terug te keren en hun familie onder ogen te komen. die hen gelukkig waant in het land van de duizend-en-een-nacht.”

Wij kregen van een lezer uit Emmen de Heilsfontein toegestuurd, een „maandblad tot verspreiding van het volle evangelie”, omdat er iets over het Humanistisch Verbond in stond, namelijk dit:

„Het Humanistisch Verbond vindt het niet eerlijk dat er geen humanistische geestelijke verzorging bij het leger wordt toegelaten en dat men hun ook geen zendtijd voor de radio geeft. Wat deze dingen betreft, kan het misschien voor de lui van het H.V. een troost zijn dat de Pinkster- (ook wel genoemd: Volle Evangelie-) beweging het ook zonder deze faciliteiten moet doen. Desondanks verheugen wij ons in een gestadige groei. Oorzaak? Onze boodschap, die een antwoord geeft op de diepste levensvragen die er in het hart van een mens leven. Dat antwoord is: Jezus. Hij redt en geneest en vervult met Zijn Geest. We raden elke humanist en verder iedereen aan, deze boodschap te onderzoeken en te aanvaarden.”

Het lijkt ons een schrale troost voor lieden die, zoals „de lui” van de Pinksterbeweging zouden kunnen weten als ze ook onze beginselen eens onderzochten, die boodschap nu juist niet kunnen aanvaarden en daarom een eigen levensbeschouwing opbouwden. En onze bekeringsijver gaat echt niet zo ver, dat wij die levensbeschou-

wing aan aanhangers van de Pinksterbeweging zouden willen opdringen; laat ieder gelukkig zijn met zijn eigen manier van leven en laten wij elkaar in vredesnaam een beetje verdragen.

De troost wordt echter nog schraler als wij merken, dat de Heilsfontein tevens is „kontakblad van radio-Ibra voor Nederland en België” en als wij daarover (in hetzelfde nummer nota bene) lezen:

„Zoals de lezers bekend is, heeft Radio Ibra haar uitzendingen in verschillende delen van de wereld, Zuid-Amerika, Japan, Centraal Afrika en West-Indië. Tot en met 1959 zond Ibra echter ook uit vanuit Tanger, Noord-Afrika, o.a. in het Nederlands. Doordat alle radiozenders daar genationaliseerd werden, moesten deze uitzendingen worden gestaakt. (...) De leiding van radio-Ibra blijft echter vol goede moed, dat ze binnen afzienbare tijd in staat zal zijn, ook voor Europa weer uitzendingen te verzorgen.”

Gevolgd door een oproep om voor een hervatting van deze uitzendingen te bidden. Dat werpt wel een beetje vreemd licht op de troost die men ons zo graag wilde bieden.

Naar aanleiding van het congres dat de Jehovahgetuigen deze zomer in Amsterdam hebben gehouden, bevatte het Algemeen Handelsblad een zeer lezenswaardig artikel over sekten als deze en de Zevende-Dags Adventisten, de Kerk van Jezus Christus van de Heiligen der Laatste Dagen (Mormonen), de Pinksterbeweging, de Darbisten, de Möttlingerbeweging, de activiteiten van de aanhangers van het Baha'igeloof, die alle snel groeien en daardoor een onvoldaanheid met de kerk bewijzen, omdat de dynamiek van een grote kerk noodgedwongen nu eenmaal minder groot is. Dit artikel besluit als volgt:

„Het zou intussen onbillijk zijn de groei der sekten uitsluitend op rekening der Kerk te schuiven. Zoals de leer van het Duizendjarig Rijk als deel der oudchristelijke toekomstverwachtingen het aanbreken van de Dag des Oordeels inhield, zo zijn velen thans bij de nadering van het jaar 2000 vervuld van eschatologische (oordeels-, Red.) verwachtingen omtrent 'de laatste dingen', die zich reeds zouden manifesteren in de periode van rampen en gesel welke wij doorleven. En het is te voorzien dat deze vlucht in groepen, die men als een 'correctie op het tekort aan hoop' heeft gekenschetst, zal toenemen zolang onze politici voortgaan de massa in onrust, angst en onzekerheid te houden door het volgen van een gedragslijn in de nationale en internationale betrekkingen, waarbij oprechtheid, verdraagzaamheid, gemeenschappelijk verantwoordelijkheidsgevoel en wijsheid maar al te vaak ontbreken.”

Sierksma en de theologie (II)

F. Sierksma, geboren in 1917, schreef o.a. „Freud, Jung en de Religie” (diss. 1951), „De Religieuze Projectie” (1956), en „De Mens en zijn Goden” (1959). Vooral in „De Religieuze Projectie” opent hij, met name voor de humanist, een uitzicht op de betekenis van alle religie voor het mens-zijn, waarbij geen traditionele ontmaskeringswoede de blik meer vertroebelt. Onder de oppervlakte van het betoog bespeurt men de religieuze gevoeligheid, zij het niet in christelijk godsdienstige zin. De verkillende werking, die Kraemer er aan toeschrijft, heeft het op mij niet gehad. Maar mijn religiebesef zal wel een ander zijn dan dat van Kraemer, hoe ruimdenkend hij ook zijn mag.

Dit leert meteen, dat niet alleen de godsdienstwetenschap, maar ook de kritiek daarop mede bepaald wordt door het standpunt, dat men inneemt. Kraemers kritiek op Sierksma's onderzoek van de religie, is mede bepaald door Kraemers christocentrische benadering, wat openheid voor andere godsdiensten, zoals gezegd, niet uitsluit. Maar wel rijst de vraag, of deze benadering bij voorbaat de eis mag zijn die men aan beoefening van de godsdienstwetenschap aan de openbare universiteiten moet stellen. Mijn antwoord daarop is: neen. Maar dat legt mij de taak op, nader rekenschap te geven van de plaats, die naar mijn opvatting de godsdienstwetenschap aan de universiteit toekomt.¹

Ontmoeting der levensovertuigingen

Na de Franse Revolutie kan men niet meer volhouden, dat de faculteit der godgeleerdheid slechts dienen moet om de christelijke theologie te verdiepen en aanstaande predikanten op te leiden. Aan de andere kant mag men er oog voor hebben, dat een belangrijk volksdeel daaraan niettemin behoefte heeft en dat in die behoefte door de faculteit moet worden voorzien. Daarnaast zijn er de kerkelijke hoogleraren voor de specifiek godsdienstige vakken, zoals de dogmatiek. Daarmee kan men te eerder vrede hebben, omdat onder omstandigheden ook andere organen bevoegd zijn bijzondere hoogleraren aan te stellen voor vakken, die voor hen een speciale interesse vertegenwoordigen.

Maar dat doet niets af aan het feit, dat in de faculteit der godgeleerdheid aan openbare universiteiten, doelbewust ook plaats behoort te

worden gegeven aan de bestudering van godsdienst en religie vanuit niet-christelijk oogpunt. Juist wie de mening onderschrijft, dat in deze wetenschappen, evenals bij zovele andere vakken, het standpunt van de onderzoeker de problematiek beheerst, moet de eis stellen, dat ook in deze faculteit gestreefd wordt naar het aantrekken, zowel van bewust christelijke, als niet-christelijke beoefenaars der wetenschap. Van de niet-christen mag men immers een andere nuancering verwachten van de interpretatie der godsdienst als uitdrukking van menselijke cultuur.²

Zou dat de zielsrust der theologische studenten in gevaar brengen? Over de anderen, anthropologen, psychologen, historici en sociologen, spreek ik niet eens. Ik geloof het niet. Maar als het wel zo is, dan is dat een zaak van zielzorg, niet van wetenschapsbeoefening. Wie zijn helm niet durft te beproeven moet uit de verte toezien (hij kan in dit geval bij de bijzondere universiteit terecht); wie de openbaarheid verkiest, kan de wereld niet ontwijken, een wereld die voor twee derde niet christelijk is. En dan is het nog de vraag of men voor de rest van een christelijke cultuur spreken kan. Maar waar spreek ik over? Een dergelijke kleingelovigheid

Rekenschap

Het 2e nummer van de 8e jaargang van *Reken-schap* opent met een studie van de hand van dr. Albert Daan, getiteld:

Redelijke toetsing der ethica. Het is een uitwerking van een voordracht, die gehouden werd op de landdag van *Socrates* op 7 mei 1961 in Ede. Het is geen doen om in kort bestek de rijke inhoud van deze diepgravende studie weer te geven. Door invoeging van het principe der integratie tracht de schrijver de wetenschap der ethica een nieuwe fundering te geven, als antwoord van de kritiek der neo-positivisten.

Uit Daans omschrijving van het object der ethica blijkt wel duidelijk, dat hij sterk beïnvloed is door de school der Significa. Hij zegt: „Uitgaande... van wat in de laatste drie eeuwen begrepen is als object der ethica, mag men in eerste benadering stellen, dat hier een wetenschap bedoeld is die zich bezig houdt met de taal- en kennisproblemen die rijzen rond het gebruik van woorden als goed-kwaad, moeten, behoren, plicht, deugd en gebod.” Dit lijkt mij een vereniging, die misschien noodzakelijk is maar die m.i. een noodzakelijke voorstudie is voor het eigenlijke wetenschappelijke onderzoek. Ik ben niet competent een oordeel over de draagwijdte van de Studie te geven, maar dat het een hoogst interessante en van grote kennis getuigende studie is, lijkt mij zeker.

Professor Van der Wal schreef een artikel, *Leeslessen in Jaspers*, waarin hij drie bladzijden van diens boek *Der philosophische Glaube* onder de loep neemt en analyseert. Het blijkt dat de stijl van Jaspers niet alleen duister en ingewikkeld is maar dat, bij nauwkeurige beschouwing, een ontoelaatbare verwarring van begrippen ontsojend werkt. Van der Wal, die in de school van Heymans en Polak geleerd heeft, dat duidelijkheid, zindelijkheid en begripelijkheid eisen zijn, die aan de wetenschaps-

mag ik bij voorbaat aan eventuele christelijke opposenten toch niet toeschrijven?

Ook godsdienstwetenschap

Als humanist kan ik niet nalaten de hier gestelde problemen aan te snijden. Juist het feit, dat het moderne humanisme niet geneigd is godsdienst en religie af te doen als domheid of huichelarij, maakt een hernieuwde belangstelling voor de daarmee samenhangende vraagstukken begrijpelijk. Maar dat betekent dan ook, dat die belangstelling een veelzijdige benadering van het onderwerp vraagt. In deze samenhang moet de faculteit der godgeleerdheid niet alleen zijn een instituut voor christelijke theologie, hoe breed het blikveld daarbij ook moge wezen, maar ook voor godsdienstwetenschap en doordenking der religie, waarin allen die zich aan deze wetenschap wijden hun plaats kunnen vinden.

Ik ben er niet gerust op, dat deze opvatting al gemeengoed is bij de betrokken instanties. Een ongerustheid, die nog versterkt wordt door de recente benoeming van enkele belijdende christenen als professoren in de faculteiten der wijsbegeerte naast degenen die er al waren. Op zichzelf is daar niets tegen, maar het versterkt de kracht van deze waarschuwing: dat de openbare universiteiten moeten zijn een wetenschappelijk lichaam, waarin mede de ontmoeting der levensovertuigingen zich voltrekt. Anders weer spiegelen zij eerder het naast elkaar leven dan het samenleven in Nederland. J. P. van Praag

1. Zie ook dr. H. Kraemer, *De plaats van de godsdienstwetenschap in de Theologische Faculteit* (1959) en de daardoor ingeleide polemiek met Th. P. van Baaren in *Ned. Theol. Ts.*, 1959/60 p. 321 vlgg en 1960/1 afl. 1.

2. Zie dr. F. Sierksma in „*Vox Theologica*”, 1960/1 p. 21 vlgg.

Boeiend boekje over archeologie in humanistische geest

Cyrus H. Gordon: „*Adventures in the Near East*”. Ned. vertaling van Adrienne Dixon-Meijering, getiteld: „*Opgravingen in Bijbelse Grond*” (*Prismapocket 553*, 1960).

De Nederlandse titel dekt de inhoud van dit boekje onvolledig. Cyrus Gordon bestrijkt in deze even originele als boeiende bundel artikelen niet alleen Palestina, maar evenzeer Syrië (Oegarit), Transjordanie, Egypte en Irak.

Cyrus Gordon is hoogleraar in Assyriologie en Egyptologie aan de Brandeis University (Massachusetts). Deze knappe geleerde is een nuchter en geestig verteller, die niet als een romantisch obscurantist het verleden verheerlijkt, maar telkens weer aantoon, hoezeer wij – meestal onbewust – bepaald zijn door verworvenheden uit een ver verleden. Om twee voorbeelden te noemen: zondag als algemene rustdag, teruggaande op de Mozaische sabbat, en het alfabet, teruggaande op een Fenicische uitvinding van een kleine 3000 jaar geleden.

Wij citeren uit het slothoofdstuk de volgende regels (p. 182): „Daar wij leven in een wereld met meer dan een half miljard mensen in China, meer dan 450.000.000 in India en Pakistan en met miljoenen anderen van niet-westerse oorsprong, kan alleen een ruime humanistische benadering de wereld het besef geven van de universele menselijkheid, die ons allen verenigt.” P. D. van Roijen

man gesteld moeten worden, kan dit proza van Jaspers c.s. niet waarderen. Uw recensent is het volledig met de schrijver eens. Het proza van Jaspers ontleent volgens hem zijn diepzinnigheid voor een deel aan de duisterheid. Het verdraagt analyse in strikte zin maar nauwelijks. De 20e eeuw heeft de waardering voor de ratio voortdurend zien verminderen. Dit proces moet ook in de taal, het voertuig der gedachten, te bespeuren zijn en dat ik ook zo. Mensen als Jaspers zijn voor lezers, die graag willen weten hoe de begrippen gebruikt worden en die kritisch blijven, onverteerbaar. Voor allen die het oordelen minder belangrijk vinden en die existentieel in slaap gewiegd willen worden is Jaspers een der groten. Zij zullen Van der Wals behandeling ontoelaatbaar vinden, een heiligschennende bezigheid bij zo'n groot man. Ik zou altijd zo graag willen weten, wat Jaspers c.s. voor kritiek hebben op Heymans' boek „*Gesetze und Elemente des wissenschaftlichen Denkens*”. In ieder geval trekken zij zich van de daarin opgestelde wetten bitter weinig aan.

Het nummer vervolgt met een vertaling van een artikel van Pierre Lamarque over *Grondbeginselen en Geschiedenis van de Franse openbare School*, een uiterst interessant overzicht van de ontwikkeling van het openbaar onderwijs in Frankrijk. Tal van treffende bijzonderheden en een schat van informatie geeft dit boek. De vertaling lijkt mij goed. Een schoonheidsfout ontdekte ik. Men spreekt in de Franse revolutie van de Staten-Generaal en niet van de Algemene Staten (pag. 82).

De rubriek *Uit de Tijdschriften*, waarmee het interessante nummer besluit geeft o.a. uit *Der Spiegel* een beschouwing over de houding van de r.k. kerk in Duitsland voor en tijdens Hitlers bewind en een stukje over *Tagore's Eeuwfeest*. B.

Het Thuisfront in de aanval

Op het moment dat u dit leest is het Humanistisch Thuisfront begonnen met een belangrijke actie die denkkelijk wel enige stof zal doen opwaaien in het Nederlandse volk, de pers en het parlement.

Wat toch is het geval?

Op allerlei plaatsen in onze samenleving heeft men in de een of andere vorm humanisten de kans gegeven om geestelijke verzorging te geven en geestelijke hulp te bieden aan die mensen die dat nodig hebben en er prijs op stellen.

In gevangenissen, arbeiderskampen en ziekenhuizen hebben humanistische geestelijke verzorgers reeds enige jaren ervaring achter de rug.

Er is echter één hoogst belangrijke uitzondering, namelijk de kazerne.

Onlangs vele pogingen van het Humanistisch Thuisfront is het tot nu toe niet gelukt de regering zover te krijgen dat humanistische geestelijke verzorgers toegang kregen tot de kazerne.

In de Eerste en Tweede Kamer van de Staten Generaal is over deze zaak vele malen gediscussieerd. Voor- en tegenstanders van humanistische geestelijke verzorging in de kazerne hebben daar vragen gesteld en meningen ten beste gegeven en de regering heeft bij monde van de minister van Defensie geantwoord.

Men heeft talrijke argumenten gehanteerd om genoemde verzorging af te wijzen. Het zou te ver voeren voor dit artikel om al deze argumenten te herhalen. Ze zijn trouwens in Mens en Wereld meermalen besproken. Met het optreden van ir. S. Visser als minister van Defensie is echter een nieuwe wending in de zaak gekomen.

Deze minister heeft namelijk nimmer principiële gronden gebruikt om de humanistische geestelijke verzorging af te wijzen; integendeel, hij heeft zich steeds proberen af te vragen of er nu werkelijk wel zo'n behoefte is aan deze vorm van geestelijke verzorging en het voordeel van deze methode is dat we daarmee gekomen zijn in het vlak van de praktische discussie.

Bij de behandeling van de begroting van Defensie in de Tweede Kamer in het begin van dit jaar heeft de minister gezegd dat hem van een bestaande behoefte aan humanistische geestelijke verzorging niets was gebleken maar dat indien alsnog zulk een behoefte zou blijken hij bereid was maatregelen te nemen.

Bij de discussie die op deze mededeling volgde is gebleken dat tot nu toe geen serieus onderzoek heeft plaats gehad en dat de minister dus moest afgaan op voorlopige en beperkte indrukken.

Desgevraagd deelde de minister verder mede dat hij een onderzoek naar een eventueel bestaande behoefte de taak achtte van de humanistische organisaties.

In een latere discussie in de Eerste Kamer herhaalde de minister deze argumentatie en voegde er aan toe dat hij nu verder het resultaat afwachtte van het door de humanistische organisaties te verrichten onderzoek.

Dit is een heel duidelijke uitdaging aan het Humanistisch Thuisfront die vervat zou kunnen worden in de volgende woorden:

Verder praten heeft geen zin, u moet nu eerst komen met het overtuigende bewijs dat er voldoende behoefte is bij belanghebbenden aan humanistische geestelijke verzorging.

Welnu, het Humanistisch Thuisfront kan niet anders dan deze handschoenen oprapen en is dus op dit ogenblik gestart met een actie die tot doel heeft de Minister dit overtuigende bewijs te leveren.

Democratische uitdaging

Men begrijpe goed wat thans aan de orde is! Deze uitdaging is niet alleen een uitdaging aan het Humanistisch Thuisfront maar aan allen die humanistisch denken in Nederland en een plaats vragen voor het humanisme onder de Nederlandse zon. Meer dan iets anders zal het antwoord op deze uitdaging het criterium worden waaraan humanistische wensen nu en

in de komende jaren zullen worden getoetst.

Indien de nu ingezette actie zou leiden tot een mislukking, dan zullen alle humanistische organisaties daar bij hun werk de weerslag van ondervinden.

Men zal ons dan in allerlei toonaarden tegenvoeren:

Bij een actie gevoerd door één van uw eigen organisaties, ingericht op de wijze die u zelf hebt kunnen bepalen, u richtend in de eerste plaats tot verwant denkende mensen, en dan nog wel tot dienstplichtige militairen, dus gezonde, jonge mensen, is gebleken dat er weinig of geen behoefte bestaat aan humanistische geestelijke verzorging. Wat wilt u eigenlijk nog?

Men denke zich slechts dit argument in de hand van subsidiërende organen!

Om nog maar niet te spreken van onze tegenstanders die invloed hebben in zulke organen.

Toch – ik aarzel niet om het uit te spreken, het is een democratische uitdaging.

Immers de mensen die ons thans noodzaken tot deze bewijsvoering geven daarmee onomwonden toe dat er in Nederland geen principiële redenen mogen bestaan – ook niet in organen waarvoor de overheid de verantwoordelijkheid heeft – om mensen een humanistische geestelijke verzorging te weigeren als ze deze wensen.

Het enige wat ze duidelijk gemaakt willen zien, is dat deze wens werkelijk aanwezig is.

Natuurlijk – onze tegenstanders (om misverstand te voorkomen, ik reken minister Visser als bewindsman daar niet toe) zullen hopen dat de actie mislukt. Kan men het christenen in Nederland eigenlijk kwalijk nemen als zij hopen dat de jongeren in dit land geen behoefte hebben aan humanistische geestelijke verzorging maar tevreden zijn met de verzorging van aalmoezenier en dominee?

Maar wij weten dat dit niet zo is. Wij weten dat er tientallen jongeren zijn in Nederland die een humanistische geestelijke verzorging prefereren boven een godsdienstige verzorging.

Het is dan thans onze plicht om aan te tonen dat deze behoefte er is. Dat moet ons democratisch antwoord zijn op deze democratische uitdaging.

Want laten wij ook weten dat, als er een duidelijk antwoord komt op deze uitdaging, dat dan ook meteen een boodschap is aan onze regering en aan het parlement van ons land namelijk de boodschap van belanghebbenden dat het gesprek moet worden voortgezet tot – de humanistische geestelijke verzorging in de kazerne een feit is.

Regering en parlement zullen niet onder deze boodschap uit kunnen!

Opgedrongen situatie

Ik wil duidelijk stellen dat desondanks deze situatie ons is opgedrongen.

Het is ook eigenlijk heel vreemd. Nadat in allerlei organen waarvoor de overheid de verantwoordelijkheid draagt (o.a. arbeiderskampen en gevangenissen) de humanistische geestelijke verzorging reeds een feit is, en meestal ook een succes, moeten wij nu nog eens gaan aantonen

dat de behoefte aan deze verzorging bestaat.

Anders gezegd: Terwijl men weet dat een belangrijk deel van ons volk niet-kerkelijk en niet-godsdienstig is, moeten wij aantonen dat er behoefte bestaat aan een geestelijke verzorging die niet-kerkelijk en niet-godsdienstig is.

Men zou zeggen dat deze behoefte al wel duidelijk is gebleken.

Ja, zelfs in de militaire wereld!

Het Vormingscentrum van het Humanistisch Thuisfront (waar militairen als zij daartoe de wens te kennen geven drie dagen te gast kunnen zijn teneinde zich in humanistisch milieu te verdiepen in levensvragen) is van 362 deelnemers in 1957 gegroeid tot bijna 3000 deelnemers dit jaar.

Dat zou de mensen die zo zeer de behoefte willen peilen toch iets moeten zeggen!

Maar neen, wij moeten aantonen dat die behoefte bestaat in de kazerne. Men acht het blijkbaar mogelijk dat militairen deze, buiten de kazerne nu wel aangetoonde, behoefte verliezen zo gauw ze de kazernepoort binnentreden.

Goed, het Humanistisch Thuisfront heeft toen een voorstel gedaan. Het was een eenvoudig en duidelijk voorstel: geef ons de gelegenheid om gedurende drie jaren in drie kazernes naast aalmoezenier en dominee een humanistisch geestelijk verzorger aan te stellen. Indien in deze drie jaren blijkt dat deze humanistische verzorgers door gebrek aan belangstelling hun werk niet kunnen voortzetten, zullen wij de proef staken en de eerste jaren niet meer over humanistische geestelijke verzorging in de kazerne spreken. Mocht de proef echter slagen, dan verwachten wij voortzetting ervan in andere kazernes.

Dit was in werkelijkheid ook de wijze waarop de humanistische geestelijke verzorging in arbeiderskampen en gevangenissen is begonnen en een succes is geworden wat de belangstelling betreft.

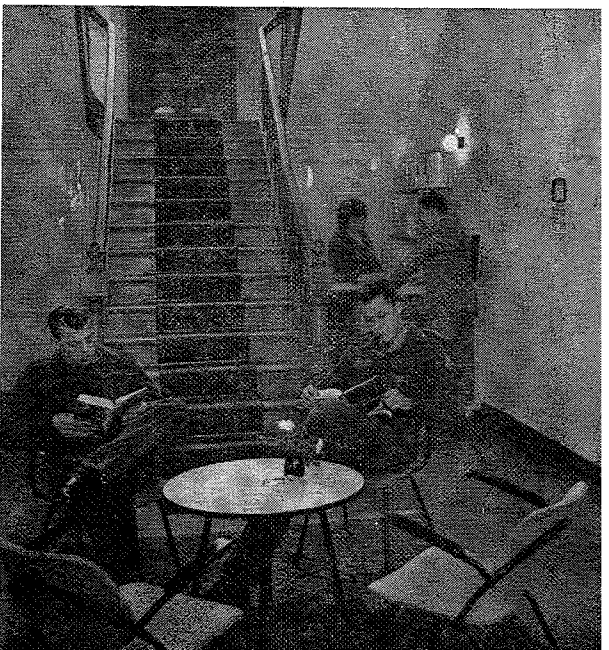
Men heeft dit alles niet gewild en ons deze voorafgaande peiling van behoefte opgedrongen.

Niet zo eenvoudig

De gedachte die daar achter steekt lijkt mij duidelijk. Het is met de innerlijke behoeften van de mensen namelijk niet zo eenvoudig gesteld. Vele mensen worden zich van deze behoeften eerst bewust als zij geconfronteerd worden met de mogelijke realisatie ervan. Dat betekent voor de kazerne dat vele militairen de behoefte aan humanistische geestelijke verzorging eerst zullen ervaren als deze verzorging werkelijk in de kazerne aanwezig is.

Dat is ook de weg die ons Vormingscentrum is gegaan. Het is echt niet zo geweest dat toen ons Vormingscentrum er nog niet was militairen aan de minister schreven om zich te beklagen over het niet-bestaan van zulk centrum. Maar toen het, op aandrang van het Humanistisch Thuisfront, was opgericht en het een zekere armslag werd gelaten, is het aantal deelnemers zeer snel gegroeid.

Is dit dan niet het aankweken van behoeften?

Een rusthoekje

In en Om

het Humanistisch Verbond

Mededelingen voor de leden / no. 6

De plannen liggen klaar

We steken van wal... een nieuw seizoen... een nieuw geluid... Dat zijn een paar van de koppen die we op de voorpagina van verschillende gemeenschapsbladen aantreffen, die ons de laatste dagen bereikt hebben. Het klinkt allemaal nogal revolutionair en het lijkt er op, dat men het hier en daar eens op een andere manier gaat aanpakken.

We behoeven niet te zeggen, dat ons dat plezier doet. In de vijf jaar dat we met de samenstelling van dit blad belast waren, hebben we op onze manier er voortdurend op aangedrongen, het experiment niet te schuwen. Het rubriekje: *Nieuws uit de gemeenschappen* bevat elk glimpje van vernieuwing, dat we kunnen ontdekken.

Mogen we nog eens aanhalen, wat we in het eerste nummer, dat onder onze redactie uitkwam, hierover hebben geschreven?

„Nog al te veel gemeenschappen houden krampachtig vast aan een schema. Zoveel bezinningsbijeenkomsten, zoveel lezingen, een Kerst- of Nieuwjaarsbijeenkomst, en als we heel vooruitstrevend zijn nemen we ook nog eens een proef met een huiskamerbijeenkomst. Gelukkig zijn er toch steeds meer besturen, die ijverig naar nieuwe mogelijkheden zoeken, daartoe geïnspireerd door de nog veel te weinig gelezen rapporten van het Centraal Bureau. Vooral het geschrift over „De Humanistische Groep in de Gemeenschap” verdient de belangstelling van elk gemeenschapsbestuur.

Praatochtenden van vrouwelijke leden, mid-

dagbijeenkomsten voor de ouderen, groepjes van jonge ouders die met elkaar opvoedingsproblemen bespreken, discussies tussen vakgenoten over de vraagstukken die hun werk meebrengt kunnen er allemaal toe bijdragen een actief gemeenschapsleven te bevorderen. Dat behoeft zeer beslist niet allemaal op de schouders van de bestuurders te rusten, met enige moeite vindt men in elke gemeenschap wel iemand die geschikt is, om dergelijke discussies te leiden. En als ze er bijgeval niet zijn kunnen ze er voor worden opgeleid.”

Dat schreven we in het nummer van In en Om van 29 september 1956. En elk volgend jaar bij het begin van het winterseizoen, als we poogden de leden op te wekken profijt te trekken van hetgeen de besturen hadden voorbereid, was er in steeds meer gemeenschappen wel iets nieuws te ontdekken, een proefneming, die misschien niet altijd helemaal geslaagd is, maar die het bewijs leverde, dat men niet bij de pakken neerzat.

De vraag waar elk bestuur op zijn manier een antwoord op tracht te vinden is altijd weer: is dit, wat we nu gaan doen, datgene wat de leden op prijs stellen. Niemand zal de illusie hebben, dat nu ook alle leden aan het werk zullen deelnemen. Maar wel mag verwacht worden, dat bij de uitvoering van de plannen voor deze winter meerderen van hun belangstelling zullen blijken geven.

Th. P.

De dag ligt nog voor ons

„We hebben de mens ontdekt, we hebben de middelen, nu vangt de eigenlijke geschiedenis aan. We hebben nog alle kansen. Er is geen zekerheid, maar ook geen reden om te wanhopen. De dag ligt nog voor ons. Het is pas 's morgens vroeg.”

We citeren hier enkele zinnen uit de enige tijd geleden verschenen brochure van onze voorzitter van Praag. Het is een bundel van zes toespraken, vorig jaar voor de VARA-microfoon uitgesproken en onder de titel „De dag ligt nog voor ons” bij het Centraal Bureau voor de lutteltele prijs van 35 cent uitgegeven.

Het geschrift draagt de ondertitel „Schets van een humanistisch wereldbeeld” en het is een boeiend stuk geworden, dat zich vlot laat lezen, maar zoveel te overdenken geeft, dat er stof genoeg in zit, om in kleine groepen er uitvoerig over te praten. Aan een dergelijk geschrift was in humanistische kring ongetwijfeld een dringende behoefte, vooral in een tijd waarin de kranten ons elke dag met de verovering van de ruimte door de mens confronteren.

Als voornaamste verdienste zien wij de geslaagde poging om de gewone lezer in eenvoudige taal begrip bij te brengen voor de wetenschappelijke vorderingen en de veranderingen die het beeld van de wereld daarbij heeft ondergaan. Maar het is geen populair geschrift over het ontstaan van het heelal en de ontwikkeling van het leven. Dat soort boekjes zijn er in toenemende mate en het lag niet op de weg van de schrijver het aantal nog met een te vermeerderen. Hier gaat het om aan te geven, wat het humanisme denkt over de plaats van de mens in de wereld, zijn afkomst en toekomst en zijn taak. Daardoor is het een indrukwekkend pleidooi geworden tot het aanvaarden van onze menselijke verantwoordelijkheid. Voor humanisten bevat het misschien geen nieuws in deze zin, dat de ontwikkelde gedachten ons maar al te zeer vertrouwd zijn. Maar de wetenschappelijke fundering en de visie op de plaats van de mens, op deze indringende wijze geschreven, maken dit kleine geschrift tot één van de beste uitgaven, door het Humanistisch Verbond verzorgd. En de lezers van dit blad zouden zichzelf te kort doen, als ze deze brochure ongelezen laten. Verkrijgbaar bij de brochurehandelaar in uw gemeenschap of bij het Centraal Bureau.

Stichting Steunfonds Praktisch Humanisme

Saldo per 1 juli 1961 f 42.344,02
Saldo per 1 september 1961 f 50.322,02

Deze cijfers spreken voor zichzelf. Zij bewijzen dat de georganiseerde humanisten het niet laten bij beschouwingen over menselijkheid en verantwoordelijkheid, maar ook offers brengen, opdat de duizenden, die jaarlijks bij het Humanistisch Verbond hulp zoeken, ook werkelijk geholpen kunnen worden.

Nog f 10.000,- en voor 1961 zijn de kosten van het werk der Humanistische Geestelijke Verzorging gedekt. Onze vaste contribuanten, die maandelijks of per kwartaal een bedrag overmaken, nemen een deel van dit bedrag voor hun rekening. Zorgen zij, die dit jaar nog geen bijdrage overmaakten, voor het resterende deel? Gaarne bij voorbaat dank!

Giro 6168 t.n.v. Stichting Steunfonds Praktisch Humanisme, te Amersfoort.

Actie

Humanistisch thuisfront

Omdat de minister van defensie in de Tweede Kamer heeft beweerd, dat hem van een behoefte aan humanistische geestelijke verzorging in het leger niets is gebleken, heeft het Humanistisch Thuisfront besloten het tegendeel aan te tonen. Als u dit leest heeft u ongetwijfeld al het verzoek gekregen, om uw handtekening te plaatsen als u zelf een minderjarige zoon heeft, die in dienst is of binnenkort gaat. Maar er wordt tevens gevraagd, ook om u heen te kijken en handtekeningen te verzamelen van niet-leden.

Hoewel het hier een bliksem-actie betreft, die in enkele weken zijn beslag moet hebben, zullen er ongetwijfeld nog wel mensen zijn, die niet direct antwoorden. Hoofdzak is, dat er antwoord komt en liefst een klinkend om de minister van zijn ongelijk te overtuigen.

Humanisme in Engeland

Op 8 en 9 juli l.l. kwam het dagelijks bestuur van de „International Humanist and Ethical Union” (I.H.E.U.) te Utrecht bijeen. Bij deze gelegenheid was, desgevraagd, de uit Londen overgekomen secretaris van de I.H.E.U., mr. H. J. Blackham, bereid om voor de VARA-microfoon op 9 juli enkele gedachten weer te geven over zijn opvatting van het humanisme, zoals dit nu in Engeland leeft.

Mag ik beginnen met een citaat van de Amerikaanse publicist W. Lippman, die in een van zijn vroegere boeken, nl. „Inleiding tot de moraal” een overzicht geeft van het verschil tussen Humanisme en traditioneel geloof.

„Humanisme” heeft als kenmerk dat het de opvatting van de mens als onderdaan van een Hemelse Koning vervangt door de ontwikkeling van de enkeling van hulpeloosheid tot rijpheid. Iedereen is thans verplicht bewust en duidelijk te kiezen tussen godsdienst als een systeem van kosmische regering en religie als inzicht in een gezuiverde en gerijpte menselijkheid.”

Maar niet alleen het vaderlijk geloof beschouwt de mannen en vrouwen als onmondig; sommige moderne religieuze bewegingen doen hetzelfde. Zij gaan er van uit dat mensen gedachteloos en zelfzuchtig leven tenzij zij zich door God geroepen weten en zich onderwerpen aan Zijn leiding.

Het kenmerkende geloof van het Humanisme is dat menselijke wezens volledig verantwoordelijk zijn voor het leven van de mensheid en dat zij in staat zijn zichzelf te regeren. De omstandigheden en normen voor het menselijk leven kunnen en moeten verbeterd worden met menselijke middelen en door te leren van menselijke ervaring.

Hoewel humanisten niet geloven in een vanzelfsprekende vooruitgang, toch geloven zij dat er een tendentie is tot voortgang van hulpeloosheid tot rijpheid, en ook dat er een tendentie is, bevorderd door de groei en de verspreiding van kennis, tot meer bewustheid en verantwoordelijkheidsbesef voor het menselijk welzijn. Deze tendentie kan natuurlijk worden belemmerd, tegen gehouden en zelfs omgekeerd. Zij is evenmin onvermijdelijk als onmogelijk. Maar gerijpte mensen zullen willen doen wat ze kunnen om de belemmeringen te verwijderen.

Men zou kunnen denken dat dit geloof in de mens minder gerechtvaardigd is dan het geloof in God. Waar vindt men aanwijzingen dat de wereld en het lot van de mens is in de handen van gerijpte verantwoordelijke personen? Is de enige remedie niet de mensen op te roepen tot gehoorzaamheid door ze te waarschuwen voor de gevolgen als ze niet oppassen.

Maar de humanist vindt dit andere geloof geen beter gerechtvaardigd geloof, maar een wanhopig geloof. Als wij geen geloof in de mens kunnen hebben, is er geen enkele hoop voor ons.

En er zijn aanwijzingen die het geloof van de humanist in de menselijke mogelijkheden kunnen rechtvaardigen. Zoals een onontwikkelde landarbeider eens tegen zijn werkgever zei: „Als u het verschil niet kent tussen goed en kwaad, kan geen priester het u leren”.

Menselijke verantwoordelijkheid is onontkoombaar. Mensen worden onverantwoordelijk gemaakt en ze kunnen verantwoordelijk gemaakt worden. Ze worden onverantwoordelijk als de omstandigheden het hen onmogelijk maken om normaal en natuurlijk de verantwoordelijkheid te dragen. Wat wij kunnen doen is die omstandigheden scheppen, thuis, op school, in samen-

leving, in de wereld. Als wij dat niet doen, zijn oproepen om terug te keren tot God nutteloos. Als we het wel doen zijn ze doelloos.

Het beeld van de mens als een wispelturig, gedachteloos, onhandelbaar kind is een nachtmerrie. Als we redelijkerwijs kunnen werken voor een wereld in de handen van burgers die opgevoed zijn tot verantwoordelijkheid, dan is het vooruitzicht meer moedgevend.

Wat zijn dan de omstandigheden waarin de mensen gewoonlijk verantwoordelijke gerijpte persoonlijkheid worden? We weten daar wel iets van, al moeten we in dit opzicht nog veel leren. Een opvoeding waarbij kinderen worden gecorrigeerd en geleid en bekwaam gemaakt worden en gericht op de gemeenschap, maar niet bang gemaakt en gestraft. Een samenleving waarin ieder een plaats en een aandeel heeft waarin billijke regels aanvaard zijn. Dat zijn twee omstandigheden die leiden tot verantwoordelijk gedrag. Zulke voorwaarden zijn nergens volledig vervuld. Maar ze geven de mogelijkheden aan waarvoor we kunnen werken en de kwade kansen waartegen we kunnen opkomen.

En juist in het feit, dat die goede en kwade kansen er zijn, vinden de humanisten hun gerechtvaardigd geloof in de mens en vinden zij de bezieling om te werken voor verbetering.

Omdat ze zien dat het nodig is de menselijke verantwoordelijkheid voortdurend en doelmatig te vergroten, werken ze voor de opbouw van de wereld i.p.v. de mensheid terug te roepen tot het traditionele geloof omdat te weinig gedaan is, thuis, in school, in de samenleving om mannen en vrouwen op te wekken en ze in staat te stellen om te denken en te handelen als gerijpte mensen.

H. J. Blackham

De buitenkerkelijken in Duitsland

Het jaar 1933 trof in Duitsland een geweldige vrijdenkers-beweging aan, die meer dan 600.000 leden telde. Zij werd door Hitlers dictatuur vernietigd, een van haar leiders, Max Sievers, in een concentratiekamp vermoord. Pas na 1946 konden de buitenkerkelijken in de Duitse Bondsrepubliek weer bij elkaar komen en hun oude organisaties heroprichten. Maar vele oude leden waren er niet meer en de „Nachwuchs” was gering.

In 1949 werd de „Deutsche Volksbund für Geistesfreiheit e.V. (ingeschreven vereniging-”) gesticht. Deze organisatie (DVfG) bestaat uit een aantal bonden, maar ook individuele leden kunnen zich bij haar aansluiten. De DVfG wil in de eerste plaats een rechtsbeschermingsverband zijn voor geestes-, geloofs- en gewetensvrijheid en de ontmoeting tussen de verschillende libertijnse gemeenschappen onderling bevorderen. Daarenboven is zij een strijdorganisatie tegen bijgeloof, onverdraagzaamheid en klerikalisme en doet zij voorlichtend werk met

haar publikaties, waartoe naast verschillende succesvolle brochures de door Dr. Bröndler maandelijks uitgegeven „Informationsdienst” behoort. Ere-voorzitter van de DVfG is Prof. Dr. Gerhard von Frankenberg. De president en geestelijke vader Albert Heuer - Hannover overleed in het najaar 1960, zijn plaatsvervanger is rector Fritz Herrmann uit Hamburg.

De grootste bij de DVfG aangesloten organisatie (80 % van het totale ledental) is de „Bund Freireligiöser Gemeinden Deutschlands” (BFGD). Deze „Freireligiösen” vormen de oudste en belangrijkste buitenkerkelijke en buitenchristelijke organisatie van Duitsland. In 1844/45 waren de eerste „Gemeinden” ontstaan, die zich in 1859 landelijk verenigden. De „Gemeinden” bezitten tegenwoordig in alle „landen” van de bondsrepubliek „Körperschaftsrechte” (publiekrechtelijk lichaam), worden net als de kerken door de staat gesubsidieerd en kunnen hun rechten in de radio-omroep, de school en in het sociale en maatschappelijke

werk doen gelden, zij het dan ook zeer beperkt. Aan een werkelijke gelijkgerechtigdheid met de geprivilegeerde kerken ontbreekt onder het roomse Adenauer-regiem nog het een of ander. De BFGD omvat ongeveer 70.000 leden en bereikt daarnaast het vijftienvoudige van dit aantal buitenkerkelijken door zijn lezingen en bezinningsbijeenkomsten, zijn sprekers voor „Namens- en Lebensweihen, Jugend- en Eheweihen”, doodsplichtigheden en in onderwijs en sociale zorg. Een aantal vaste medewerkers en sprekers (predikers) werken hierbij mee en steunen daarbij op verschillende aan de „Bund” behorende huizen en tevens op de „Freireligiöse Verlagsbuchhandlung” te Mannheim. Het bondsorgaan is „Der Freireligiöse”.

De „Religionsgemeinschaft Deutscher Unitarier” is pas na 1945 ontstaan en publiekrechtelijk niet erkend. Deze groep werkt met de „freireligiöse” gemeenten nauw samen, omdat zij in hun geestelijke en religieuze opvatting veel gemeenschappelijks hebben. Het orgaan van de unitarische beweging is het uitstekend geredigeerde blad „Glaube und Tat”.

Bovendien behoren bij de DVfG nog een paar kleinere groepen. Hierbij bevindt zich de voormalige „Deutsche Monistenbund” die zich na 1945 niet heeft kunnen herstellen. Als „Freigeistige Aktion” onder leiding van Prof. Rudolf Genschel-Hannover geeft deze organisatie onder dezelfde naam een voortreffelijk tijdschrift uit. (In het geheel van de buitenkerkelijke groep in Duitsland komt de Freigeistige Aktion het meest overeen met de niet-„religieuze”, de rationalistische vleugel van het Humanistisch Verbond. Er bestaan ook wel dubbellidmaat-

Abonneert u op „Het Woord van de Week”, het orgaan van de Humanistische Luisterkring.

Wie zich thans bij de administratie, Oudegracht 152 Utrecht als abonnee voor 1962 opgeeft en nu reeds het abonnementsgeld voor dat jaar stort, ontvangt alle nog in 1961 verschijnende nummers gratis.

Het abonnementsgeld bedraagt f 4,- per jaar en kan gestort worden op postgiro 58 t.n.v. de Humanistische Luisterkring, Utrecht, onder vermelding van „nieuwe abonnee 1962”.

schappen tussen de „Freireligiöse Gemeinden” en de „Freigeistige Aktion”).

Genoemd zij nog de „Eekboom-Gesellschaft” voor „Freigläubige Fei ergestaltung”. Zij heeft o.m. de liederbundel „Heiliges Leben” uitgegeven.

In een los verband met de overkoepelende DVfG staan:

1. De „Verlag für Geistesfreiheit” te Hannover, een schepping van Albert Heuer, die vooral polemische lectuur uitgeeft.
2. De op de Jeugdburcht Ludwigstein aan de Werra ieder jaar vergaderende „Freie Akademie” (Neurenberg), die een kring van buitenkerkelijken of tenminste zeer liberale geïnteresseerden en wetenschapsbeoefenaars verbindt.
3. De „Bund Freier Elternschaften Deutschlands e.V.”, dit zijn verenigingen, die in verschillende landen van de bondsrepubliek bestaan ter bevordering van vrij-religieus onderwijs.

Niet aangesloten bij de DVfG zijn enige kleine organisaties zoals het „Deutsche Freidenkerverband”. Deze voordien zo geweldige organisatie is nog maar de schaduw van zijn vroegere grootheid en vaart een streng socialistische koers. Tijdschrift: „Der Freidenker”. Samenwerking bestaat uiteraard ook niet met de „Bund für Gotterkenntnis” en zijn tijdschrift „Der Quell”. Deze anti-joodse en anti-christelijke gemeenschap werd door generaal Ludendorff en zijn vrouw opgericht en was onder Hitler verboden.

In de „Deutsche Demokratische Republik” (Oostzone) zijn alle vrijdenkersorganisaties onmogelijk gemaakt, omdat de SED-regering alleen de christelijke kerken vooral financieel steunt. Slechts zestien vrij-religieuze gemeenten kunnen zich nog met moeite in leven houden.

Internationaal aangesloten is slechts de BFGD — dus niet de gehele „dakorganisatie” — en wel sedert 1960 bij de „Internationale Humanistisch-Ethische Union” te Utrecht, waarbij de „Freigeistige Aktion” al sedert enige jaren aangesloten was.

Hannover

Dr. D. Bronder

Herfstconferentie op de Ark

In het bijzonder voor onderwijsmensen, maar voor hen niet alleen, zal tijdens de herfstvakantie op maandag 30 oktober, dinsdag 31 oktober, en woensdag 1 november 1961 een conferentie worden gehouden op „De Ark”. Het voorlopige programma ziet er als volgt uit:

- Eerste dag: aankomst vóór de lunch;
’s middags een inleiding van drs. Colpa over „Humanisme en humaniora”;
’s avonds: kort cultureel programma.
- Tweede dag: ’s morgens inleiding van dr. Schenk over „Humanisme en wetenschap”;
’s middags excursie naar De Hoge Veluwe;
’s avonds inleiding van drs. Colpa en dr. Schenk over „Modern Humanisme”.
- Derde dag: vertrek na ontbijt.

Als toelichting voor de onderwerpen het volgende:

Het renaissance-humanisme wordt veelal opgevat als een stroming gekenmerkt door hernieuwde belangstelling voor de klassieke letteren (humaniora). In Duitsland en Frankrijk wordt humanisme nog bij voorkeur verbonden met de humaniora. De vraag rijst in hoeverre humanisme als levensovertuiging en als classiciteit zich tot elkaar verhouden. Daarnaast wordt de term humanisme in de Angelsaksische landen veelal verbonden met „science” (natuurwetenschappen). Dat doet de vraag opkomen naar de verhouding tussen natuurwetenschappen en humaniora als elementen van menselijke vorming en als grondslagen van levensovertuiging. Tenslotte moet men zich afvragen hoe humaniora en „science” een rol spelen in het moderne humanisme en in welk opzicht het humanisme meer en anders is dan de vroegere humanismen in de beide eerste genoemde betekenissen.

De kosten voor deze excursie zullen ongeveer f 22,50 per persoon bedragen, excl. de excursie. Belangstellenden kunnen zich opgeven bij het Centraal Bureau, giro 304960 (met vermelding: Herfstconferentie).

Een betere behuizing

In een paar weken heeft het kantoor van het Centraal Bureau in het Erasmushuis een volledig ander aanzicht gekregen. De alkoof-achtige ruimte is verbouwd tot een modern kantoor, dat een zakelijke en lichte indruk maakt en waarin het voor onze mensen heel wat prettiger werken is. Als nu ook nog eens alle plaatsen bezet zouden zijn, zou het allemaal nog wat vlotter lopen. Het werk neemt voortdurend in omvang toe, maar ook het C.B. kampt al jaren met een ernstig personeelstekort.

Kerstdagen op de Ark

Evenals andere jaren kunt u ook nu gedurende de kerstdagen op De Ark in Nunspeet terecht om daar een heel gezellig feest mee te maken. Het staat dit jaar onder de beproefde leiding van het echtpaar Groen uit Den Haag.

Bij aankomst op zaterdag 23 december vóór de lunch en vertrek op dinsdag 26 december ná het diner bedraagt de pensioenprijs:

voor volwassenen f 32,—, voor kinderen van 6 t/m 10 jaar f 24,— en voor 0 t/m 5 jaar f 16,—.

Wie eventueel een paar dagen eerder wil komen of langer wil blijven, betaalt voor logies met ontbijt f 3,50, voor de lunch f 2,50 en voor het diner f 3,—.

Contributieregeling

De leden betalen een contributie overeenkomstig hun inkomen, met dien verstande, dat echtparen hetzelfde betalen als alleenstaande personen.

De leden stellen hun contributie vast volgens onderstaande schaal:

	per week	per maand	per jaar
inkomen t/m	f 80,—	f 340,—	f 4.000,—
min. contributie	„ 0,20	„ 0,85	„ 10,—
inkomen t/m	„ 100,—	„ 425,—	„ 5.000,—
min. contributie	„ 0,30	„ 1,25	„ 15,—
inkomen t/m	„ 120,—	„ 510,—	„ 6.000,—
min. contributie	„ 0,40	„ 1,70	„ 20,—
inkomen t/m	„ 160,—	„ 680,—	„ 8.000,—
min. contributie	„ 0,60	„ 2,55	„ 30,—
inkomen t/m	„ 200,—	„ 850,—	„ 10.000,—
min. contributie	„ 0,80	„ 3,40	„ 40,—
inkomen boven	„ 200,—	„ 850,—	„ 10.000,—
min. contributie	„ 1,—	„ 4,25	„ 50,—

In afwijking van het bovenstaande bedraagt de minimum contributie voor personen met een inkomen beneden f 40,— per week, f 170,— per maand of f 2.000,— per jaar: f 0,06 per week, f 0,25 per maand of f 3,— per jaar. Bovendien kan het gemeenschapsbestuur in bijzondere gevallen de contributie bepalen op tenminste f 0,12 per week, f 0,50 per maand of f 6,— per jaar.

Als u dit, na het gelezen te hebben, uitknipt en bij u steekt, kunt u belangstellenden altijd inlichten. Tussen haakjes, uw kerkelijke buurman betaalt heel wat meer.

Algemene leden

Onze algemene of verspreide leden wonen in plaatsen, waar geen gemeenschap is. Soms is het een enkel lid, maar dikwijls zijn er ook meederen, die onderling contact toch wel op prijs zouden stellen. In vele gevallen bezoekt men de bijeenkomsten van naburige gemeenschappen, maar de laatste jaren wordt er in sommige plaatsen naar gestreefd, tot een eigen groep te komen, die op de duur tot een gemeenschap kan uitgroeien.

Omdat men wel eens zal willen weten, waar of al groepen aanwezig zijn en tot wie men zich hiervoor kan wenden, geven wij hieronder enkele adressen:

Castricum J. L. Duisdecker, Prinses Marijkestraat 19.

Delfzijl J. Bredman, Uitwierderweg 67.

Dokkum M. Kamminga, Woudweg 78.

Emmeloord (N.O.P.) B. Lageman, Bernhardstraat 46, Zwolle.

Heemskerk Mevr. H. Los-Sant, secr. gemeenschap, Alkmaarseweg 364, Beverwijk.

Hoek van Holland C. J. Vink, Columbusstraat 34.

Slikkerveer H. de Vries, Prinses Marijkestraat 7.

Zierikzee C. J. van der Hulle, P. D. de Vosstraat 1.

Nieuws uit de gemeenschappen

Groningen, dat al enkele jaren in wijken is verdeeld, gaat hierin ook gespreksgroepen vormen. In het blad van de gemeenschap is uitvoerig uitgezegt, wat hiervan de bedoeling is. En om het de leden met kinderen van 4 tot 10 jaar mogelijk te maken, de bijeenkomsten te bezoeken, kunnen zij hun spruiten elders in bewaring geven, waarbij deze onder deskundige leiding bezig gehouden worden. Wat een service!

Hoewel Voorburg/Rijswijk alle reden heeft om tevreden te zijn over ledental en belangstelling, gaat men toch onderzoeken, waarom niet iedereen aan de activiteiten van het Verbond meedoet. Men kan daarvoor een enquêteformulier invullen. De resultaten zullen gezamenlijk besproken worden. Mogen we er ook nog eens iets over horen?

Het blad van Apeldoorn levert het bewijs, dat men daar deze rubriek regelmatig leest. Verschillende dingen, die in andere gemeenschappen met succes plaats vinden, zouden volgens het bestuur ook in eigen kring geprobeerd kunnen worden. In elk geval heeft men voor een studiegroep over het boek „De toekomst van het ongelooft” reeds 15 deelnemers.

Amersfoort, dat gastvrouw is van de gewestelijke familiedag op 1 oktober (zie elders), gaat het ook eens op een andere manier proberen. Er komen een aantal gespreksgroepen, waardoor men hoopt in de gebleken behoefte, om van passief luisteraar te veranderen in actief meedenker, te voorzien.

In verschillende Amsterdamse gemeenschappen

goot men het roer radikaal om. Bij sommigen wordt de bezinningsbijeenkomst op zondagmorgen helemaal afgeschaft, en gaat men het op een door-de-weekse avond proberen. De groep van „veertig onder de veertig” gaat ook een aantal plannen verwezenlijken. Wat ze precies gaan doen, is voorlopig nog geheim. Drie gemeenschappen combineren een aantal bijeenkomsten, waar ook uit efficiency-oogpunt wat voor te zeggen valt. Eén keer zaalhuur, één spreker, en veel bezoekers. Voor het elkaar-beter-kennen zorgen groeps gesprekken. En ergens gaat men proberen een bridge-club op te richten.

Uit Haarlem komt het gerucht, dat enige jongeren een toneelgroep hebben opgericht. Waarom alleen daar?

In Eindhoven krijgen de leden bij hun winterprogramma een tweede exemplaar, keurig in een gefrankeerde envelop, waarbij ingesloten een introductiebriefje. Ze behoeven er alleen maar het adres van een belangstellende op te schrijven en het deze toe te zenden. Een goed idee.

Om te weten hoe in Goes de leden denken over de activiteiten hebben ze allemaal enkele vragen thuis gestuurd gekregen. Voor antwoord belt de secretaris op of komt even langs. Een éénmans-enquête, die toch succes zal hebben.

Utrecht laat in zijn maandblad een aantal bestuursleden iets vertellen over de taak, die zij of hij op zich genomen hebben. Daarbij valt op, dat met nieuwe activiteiten begonnen wordt, o.a. met een groep van leden onder de veertig. De eerste reacties zijn heel bemoedigend.

Verandert ons maatschappij-ideaal?

De gemeenschap Laren/Blaricum, die wel eens meer met originele en verrassende vondsten komt, zoals vorig jaar met een aantal bijeenkomsten van kunstenaars, die „hardop dachten over kunst” kondigt thans onder bovenstaande titel een cursusreeks van drie avonden aan.

Het onderwerp zal vanuit 3 facetten benaderd worden en wel: 1. economisch; 2. staatsrechtelijk en 3. sociologisch. Een tweetal inleiders zal telkens één dezer facetten met elkaar bespreken, uitgaande van resp. een „persoonlijke” en een „gemeenschappelijke” opvatting.

Eerste bijeenkomst op donderdag 28 september. Inleiders: Mr. H. F. van Leeuwen, Laren en Ir. E. Hijmans, Laren.

Tweede bijeenkomst op donderdag 26 oktober. Inleiders: Prof. I. Samkalden, Oegstgeest en Mr. F. H. van Nierop, Huizen.

Derde bijeenkomst op donderdag 30 november. Inleiders: Mr. J. de Wilde, Amsterdam en Prof. A. D. Belinfante, Voorburg.

Op resp. 5 oktober, 2 november en 7 december zullen nabesprekingen plaats vinden op een nog nader op te geven adres.

De cursusavonden worden gehouden in de foyer van de Singer Foundation, Naarderstraat te Laren en beginnen om 20.15 uur.

Voor belangstellenden uit omliggende gemeenschappen die van harte welkom zijn, zijn nadere inlichtingen verkrijgbaar bij J. Proost, Trompstraat 40 te Huizen N.-H.

Enkele belangrijke uitgaven van het Verbond

De dag ligt nog voor ons (schets van een humanistisch wereldbeeld) door dr. J. P. van Praag	f 0,35
De Idee van de Openbare School, door dr. J. C. Brandt Corstius	f 0,60
Wat ben ik eigenlijk?	f 0,25
Dit wordt gedaan	f 0,30
Een verrassende ontmoeting	f 0,25
Beginsel en Doel van het Humanistisch Verbond	f 0,25
Echt en onecht in geloof en ongelooft, door prof. dr. T. T. ten Have	f 0,75
Onze kinderen tussen Humanisme en Christendom, door A. J. Groenman-Deinum	f 0,75
Modern Humanisme, door dr. J. P. van Praag (Overdruk uit Scientia)	f 1,75
Humanisme en Rede, een serie opstellen van: J. P. van Praag: Inleiding T. T. ten Have: Rationeel Humanisme Albert Daan: Het begrip rede Libbe van der Waj: De draagkracht van de rede H. J. Blackham: De toets der rede H. Bongers: Verdraagzaamheid en rede	f 2,25

Personalia

Op 16 juli overleed te Maastricht, in de leeftijd van 71 jaar de heer H. Pieters, in leven architect, oud-plaatsvervangend hoofd van de Directie van de Volkshuisvesting en Bouwnijverheid in de provincie Limburg. Ridder in de Orde van Oranje Nassau.

De overledene was een zeer actief lid van de gemeenschap Maastricht, die in het „zuider” pionierswerk voor ons Verbond heeft verricht. Voor de gemeenschap Maastricht betekent dit overlijden een groot verlies.

Bij de crematie op 20 juli j.l. te Westerveld sprak onze geestelijke raadsman de heer D. van Hemert. Aan zijn woorden is het volgende ontleend:

„Voor enige troost heeft de architect Pieters zelf gezorgd. Want hij liet niet alleen stoffelijke bouwsels na, doch heeft tevens krachtig gebouwd aan een geestelijk tehuis voor buitenkerkelijken. Jarenlang heeft hij als actief bestuurslid van de gemeenschap Maastricht geholpen en gesteund waar dit mogelijk was. Onze gemeenschap houdt een blijvende goede herinnering aan zijn rustige wijze van betogen en zijn deskundige adviezen, doch vooral aan zijn zo bescheiden persoon, als goed, warm voelend mens.

De zekerheid dat Han Pieters in de geest van allen die hem gekend hebben blijft voortleven als een hoogstaand sociaal voelend medemens moge zijn weduwe en kinderen tot troost zijn.”

De secretaris G. Dorenbos

Nieuws uit de gewesten

Gelderland houdt op zondag 15 oktober a.s. een studiedag in „Royal”, Willemplein te Arnhem.

Inleider: Dr. J. P. van Praag.
Onderwerp: „De toekomst van het ongelooft”. (n.a.v. het bekende boek van dr. Gerhard Szczesny.)

Aanvang: 10.30 uur. (sluiting te ca. 16.00 uur.)

Kosten: f 1,50 per persoon, reiskosten worden vergoed.

Broodmaaltijd meebrengen. (ook voor eigen rekening verkrijgbaar.)

Zoals gebruikelijk zal er na de inleiding zeer ruime gelegenheid zijn voor discussie, zowel in discussiegroepen als in de voltallige zitting.

Utrecht/Het Gooi houdt op 1 oktober een familiedag te Amersfoort in het clubhuis „Ingeborg”, Paradijsweg 15. Dit clubhuis ligt in de nabijheid van de bekende Internationale School voor Wijsbegeerte. Het is te bereiken met de N.B.M. bus richting Arnhem, vertrektijd 10.16 uur vanaf het autobusstation. Uitstappen halte Bavoord, aan de Arnhemseweg, of met de stadsbussen 3 en 4, vertrek van Stationsplein uiterlijk 10.20 uur, uitstappen halte Balistraat. Het programma vermeldt o.a. een ontvangst tussen 10.00 en 11.00 uur, een spreker, muziek en voordracht, hersengymnastiek, een wandeling, een koffiemaaltijd (met eigen brood) enz.

De kinderen krijgen een eigen programma. Daarvoor moet ieder kind een mandje of schoendoos meebrengen, benevens een schaar en een mes.

De leden van het gewest hebben al een uitvoerige circulaire ontvangen.

Militairen op museumbezoek

In zekere zin wel. Maar gaat het zo dan niet altijd in de wereld? Bij enkelingen treedt vanuit zichzelf een bepaalde behoefte naar voren. Wordt deze gerealiseerd dan groeit daarna, door de confrontatie met de gerealiseerde behoefte, zij ook snel bij bredere kringen.

Bij een behoefte-peiling zonder deze confrontatie mag men dan ook nimmer rekenen op positieve antwoorden van grote groepen mensen.

En daar ligt de verwachting! Namelijk dat men op deze wijze het aantal belangstellenden zal kunnen bagatelliseren en dit dan daarna als wapen tegen ons zal kunnen gebruiken.

Ik geloof niet dat minister Visser het zo bedoelt. Veeleer geloof ik dat hij in het politieke spel eenvoudig deze kant is opgedreven.

Bovendien geloof ik dat de verwachting niet zal uitkomen. Men is er eenvoudig te laat mee. Door de vele activiteiten van humanisten in ons land en vooral ook door het werk van het Humanistisch Vormingscentrum is de mogelijkheid van confrontatie met humanistische geestelijke verzorging (zij het nog steeds zeer onvoldoende) toch reeds in te ruime mate aanwezig.

Ik ben ervan overtuigd dat met een geduchte inspanning van humanisten en humanistische organisaties in ons land voldoende militairen tot een positief antwoord zullen komen om de minister tot de overtuiging te brengen dat er van behoefte aan humanistische geestelijke verzorging in de kazerne kan worden gesproken.

In ieder geval: Men krijgt de dingen in het leven nu eenmaal niet altijd opgediend zoals men graag zou willen.

Nu minister Visser ons heeft geplaatst voor het voldongen feit dat hij van ons vraagt op deze wijze de behoefte aan humanistische geestelijke verzorging in de kazerne aan te tonen, nu zullen we hebben te zorgen dat de minister een afdoend antwoord krijgt op zijn vraag.

Wat gaat er gebeuren?

Het doel van de actie die thans door het Humanistisch Thuisfront is begonnen is dus aan een zo groot mogelijk aantal militairen de vraag te stellen of zij voor zichzelf prijs stellen op humanistische geestelijke verzorging in de kazerne.

Daarbij zijn nog twee opmerkingen te maken:

In de eerste plaats: Wij bepalen ons niet uitsluitend tot degenen die op dit ogenblik in de militaire dienst zijn maar we wenden ons ook tot de jonge mensen die binnen drie jaren hun dienstplicht zullen moeten vervullen en tot degenen die de dienst, uiterlijk drie jaren geleden, verlaten hebben. De eerste groep immers zal binnenkort met het vraagstuk te maken krijgen, de tweede groep heeft er nog mee te maken, kan immers voor herhalingsoefeningen e.d. worden opgeroepen.

In de tweede plaats: Ook vele ouders hebben met deze actie te maken. Waar het in de militaire dienst de gewoonte is dat bij minderjarigheid van militairen t.a.v. vragen van geestelijke verzorging de mening van de ouders wordt gevraagd, willen ook wij stellen dat bij minderjarigheid van de betrokkene de handtekening van ouders of voogd nodig is. Ik weet dat dit laatste een aantal minderjarige militairen tegen de borst stuit, maar zij zullen willen begrijpen dat wij in ieder geval het risico willen vermijden dat men ons later verwijt dat wij een speculatie op de minderjarigheid hebben gepleegd.

Wij hebben uiteraard in de afgelopen maanden deze actie zo grondig mogelijk voorbereid.

Deze voorbereiding bestond voornamelijk in het verzamelen van een zo groot mogelijk aantal adressen van mensen die wij bij deze actie kunnen betrekken.

Wij beschikken niet over de adressen van alle militairen. Dat zou ons ook weinig helpen want daaronder zijn natuurlijk vele duizenden uitgesproken katholieken en protestanten.

Wij hebben dus naar adressen gezocht in

verwante kring. We zijn ervan overtuigd dat we daarvan slechts een klein deel in ons bezit hebben gekregen. Er is dus geen sprake van een volledige enquête; wat wij nu gaan uitvoeren zou men het best een steekproef kunnen noemen.

Desondanks beschikken we thans over enige duizenden adressen. Aan al deze adressen wordt dezer weken een oproep toegestuurd van het Humanistisch Thuisfront.

Deze Oproep bevat in de eerste plaats een uiteenzetting waarin wij kort duidelijk maken wat humanistische geestelijke verzorging is, waarom de gevoerde actie nodig is en het verzoek om, als men met het doel van de actie instemt, daarop positief te reageren.

Om dit reageren mogelijk te maken bevat de oproep een antwoordkaart die men ondertekend en ongefrankeerd aan ons kan terugsturen en waarop men dus verklaart prijs te stellen op de mogelijkheid van humanistische geestelijke verzorging in de kazerne.

Eigenlijk bevat de Oproep twee antwoordkaarten, één die door de betrokkene zelf moet worden ingevuld als hij meerderjarig is en een andere die door ouders of voogd van de betrokkene moet worden ingevuld als deze minderjarig is.

En nu gaat het er dus om dat zoveel mogelijk sympathisanten die het betreft tot het terugsturen van deze antwoordkaart komen.

Daarvoor is nodig dat er bekendheid aan de actie wordt gegeven. Wij trachten dat zoveel mogelijk te bevorderen, er is een persconferentie gehouden, via de radio zal aandacht aan de actie worden besteed en vooral ook is er onze demonstratieve openbare vergadering in Den Haag geweest waar het woord is gevoerd door prof. mr. P. J. Oud, dr. J. P. van Praag en prof. dr. B. Schaper.

Verder zal er vertrouwen moeten zijn in onze actie. Het is daarom van groot belang dat enkele vooraanstaande personen zich bereid hebben verklaard de ernstige lezing van onze Oproep aan te bevelen en er in hebben toegetemd dat dit wordt afgedrukt op de Oproep. Het zijn: mej. mr. J. J. Th. Ten Broecke, Hoekstra, mevr. mr. J. M. Stoffels-Van Haften, dr. W. Drees, prof. mr. P. J. Oud, dr. J. P. van Praag, drs. D. Roemers en prof. dr. I. Samkalden.

Wanneer is de actie geslaagd?

Het valt moeilijk dit vast te stellen. Om reeds genoemde redenen lijkt het mij zeker dat niet op duizenden antwoordkaarten mag worden gerekend. Dat is ook zeker niet nodig om te beoordelen of een begin kan worden gemaakt met humanistische geestelijke verzorging in de kazerne. Er mag in dit verband aan worden herinnerd dat ook voor de gelovige Joden (die wij dat overigens maar al te graag gunnen) een

regeling is getroffen voor hun geestelijke verzorging in de kazerne. En ook bij hen gaat het niet om duizenden.

Men kan zich van te voren niet op getallen vastleggen maar ik aarzel toch niet om te beweren dat ik onze actie als zeer geslaagd beschouw als wij vijf honderd positieve antwoorden binnen krijgen.

Ik herinner er nog even aan dat minister Visser in de Tweede Kamer gesproken heeft over vier militairen die hij naar hun mening had gevraagd. Deze vier militairen hadden volgens de minister geen behoefte aan humanistische geestelijke verzorging. Dan zal het de minister toch iets moeten zeggen als wij kunnen aantonen dat er vijfhonderd anderen zijn die die behoefte wel hebben.

Enfin, we zullen zien.

Het resultaat van de actie zal door ons uiteraard aan de minister worden bekend gemaakt!

En dan wachten we in vertrouwen de reactie van de minister af.

In de aanval!

Het is duidelijk, met deze actie gaat het Humanistisch Thuisfront over tot de aanval op de laatste belemmeringen die een humanistische geestelijke verzorging in de weg staan.

Het behoeft niet herhaald te worden hoe belangrijk het welslagen van deze actie is.

Ik doe daarom een beroep op alle humanistisch denkende mensen in Nederland om ons bij deze actie te helpen.

De leden van het Humanistisch Verbond krijgen vanzelf onze Oproep thuis gestuurd. Als u een zoon hebt die onder de boven genoemde categorieën valt, zorg dan dat de antwoordkaart bij ons binnen komt! Hebt u geen zoon die in de termen valt, helpt ons dan door te zorgen dat de antwoordkaart niet verloren gaat maar geef hem door aan iemand in uw omgeving die wel een zoon heeft die in aanmerking komt. Het is ook mogelijk om meerdere exemplaren bij ons Centraal Bureau aan te vragen om er in uw omgeving mee te werken.

Wij wekken u op om dat ook te doen.

En vooral: Praat over onze actie met anderen! Praat er over, opdat onze actie overal bekend wordt en niemand later behoeft te zeggen: Had ik dat maar geweten!

Humanisten in Nederland, wij doen een beroep op u. Deze actie mag niet mislukken door gebrek aan geestkracht en activiteit van de Nederlandse humanisten.

Het Humanistisch Thuisfront is tot de aanval overgegaan.

Wij rekenen er op dat vele humanisten ons zullen steunen.

Het adres van ons Centraal Bureau is: Frans van Mierisstr. 59, Amsterdam. Tel. 020-732280.

H. Lips

Het existentialistisch humanisme van Sartre

Sartre is een der belangrijkste hedendaagse filosofen die zich op het bestaan (de existentie) van de mens hebben bezonnen. Vandaar behoort hij tot de existentiefilosofie die in onze dagen veel stof heeft doen opwaaien. Wel kan men met prof. Mennicke van mening zijn dat er door de eeuwen heen existentieel is gefilosofeerd, maar wij zouden toch de stelling willen verdedigen dat de existentiefilosofie is „onze tijd in gedachten vervat”.

Wat is het kenmerkende van de existentiefilosofie? Ruw geschetst is zij de filosofie die niet – zoals vele andere filosofieën – meent het geheel van wereld en leven in een bevredigend gedachtenstelsel te kunnen omvatten en verklaren. (Met andere woorden zij is geen totaliteitsfilosofie.) Want achter ieder gedachtenstelsel staat de mens die het heeft ontworpen, de mens heeft gefilosofeerd, de mens die een bepaalde houding had toen hij zijn stelsel lanceerde, de mens die iets poneerde. Deze problematiek wordt door de existentiefilosofie niet opgeheven, maar wel zuiver gesteld.

De huidige wijsbegeerte heeft de mens in het centrum der filosofische belangstelling geplaatst, zulks in tegenstelling tot alle theologische en traditionele opvattingen. Zij heeft, anders gezegd, een anthropologisch accent of om het nog anders te formuleren een humanistisch karakter. Het gaat de existentiefilosofie om de bezinning op het menselijk bestaan. Derhalve kan zij levensinzichten opleveren voor de hedendaagse mens die principieel heeft doorzien of aan den lijve heeft ervaren dat hij van stelsels niets heeft te verwachten. Aan de gedachtenstelsels, zo meende men vroeger, zijn allerlei wetmatigheden te ontleenen die de mens kunnen verklaren en waaraan de mens zich heeft te houden. De existentiefilosofie heeft met de gedachtenstelsels gebroken aangezien de mens altijd subject blijft en niet opgaat in het zijn van object van een gedachtenstelsel.

De mens is vrijheid

Het moderne inzicht is dat de mens vrij is en daardoor volledig verantwoordelijk. Dat is, kort samengevat, de inhoud van het hoofdwerk, dat Sartre in 1943 publiceerde 'L'être et le néant'.

J. P. Sartre

(Het zijn en het niets). Dat is de spil waarom de toneelstukken draaien die Sartre heeft geschreven om zijn wijsgerige inzichten nog op andere wijze bekendheid te geven.

Immers de doorsneemens zoals hij reilt en zeilt heeft altijd de neiging om zijn daden te verdedigen, te verontschuldigen en te vergoelijken door het aanvoeren van bepaalde factoren die haar veroorzaakt zouden hebben. (Hij wil doorgaans de schuld kwijt aan een zondebok.) Met dit bedrog van zichzelf en anderen wentelt hij de verantwoordelijkheid af. Uit lafheid staat hij niet voor zijn eigen daden, maar kruipt hij weg achter de zogenaamde oorzaken als achter een schild. Sartre nu schudt de mens los tot vrijheid en in dit opzicht is hij van niet te overschatten betekenis voor de huidige mens. In 1940, toen Frankrijk door de Duitsers onder de voet was gelopen, schreef de brilante Fransman het toneelstuk „Les mouches” (De vliegen) waarin hij de vrije daad verheerlijkte in de bekende geschiedenis van Orestes.

Atheïsme

Sartre is vertegenwoordiger van het atheïstisch existentialisme en karakteriseert de menselijke werkelijkheid met de beroemde formulering die welhaast tot een slagzin is geworden „L'existence précède l'essence” (het bestaan gaat vooraf aan de zin). Het leven van de mens heeft op zichzelf geen zin, maar hij kan er zelf een zin aan geven. „De mens is niet anders dan wat hij van zichzelf maakt”. De verplichting van de existentie is vrijheid te verwezenlijken. Maar de mensen maken van de vrijheid een slecht, een laf gebruik. De „mauvaise foi”, de kwade trouw, wordt overal teruggevonden. Ieder mens tracht de ander iets bepaalds te doen zijn. Diens vrijheid wordt niet uitgelokt, maar belemmerd en benomen, zelfs met de blik van de ogen. „Le regard d'autrui c'est l'enfer” (de blik van de ander, dat is de hel.)

Humanisme

Sartre heeft de vraag gesteld: Is het existentialisme een humanisme? en deze vraag bevestigend beantwoord. Hij bedoelt dan echter niet het klassieke humanisme in de zin van de cultus van de mensheid, maar het existentialistisch humanisme, waarbij de mens transcendeert, dat wil zeggen de grenzen van het dier-

mensbestaan overschrijdt. Het filosofisch werk van Sartre zou men kunnen karakteriseren als een analyse van het menselijk bestaan dat geleefd wordt op basis van het niets, waaruit het appèl tot vrijheid voortkomt. Dit appèl richt hij in romans en toneelstukken tot een groter publiek. Deze literatuur is niet vrijblijvend, maar geëngageerd. De moderne mens voelt er zich op felle wijze door aangesproken en dat niet alleen als de scherpe toneeldialogen door de zaal flitsen. Want het gaat in dit theater niet om „het geplukhaar van oninteressante echtgenoten” maar om existentiële mogelijkheden die gedragen worden door grote figuren. Het komt ons voor dat het Sartrianse theater voor de twintigste-eeuwers is, wat het klassieke Griekse toneel was voor de oude Grieken: een verheldering van hun levensproblematiek.

Literatuur en notities voor lezers met verdergaande belangstelling:

1. J. P. Sartre. „Het existentialisme is een humanisme”. Nederlandse vertaling van Dr. T. J. C. Gerritsen. 's-Gravenhage 1947.
2. C. A. Mennicke. „De tegenwoordige stand van het wijsgerig denken.” Bijleveld reeks. Utrecht 1951.
3. Hans Redeker. „Existentialisme. Een doortocht door filosofisch frontgebied” Amsterdam 1948.
4. In zijn jongste filosofische werk „Critique de la raison dialectique” (1959), heeft Sartre gepoogd zijn vrijheidsfilosofie in te voegen in het Marxisme. Van deze problematiek hebben wij in bovenstaand elementair artikel geabstraheerd. Wie er zich voor mocht interesseren kunnen wij verwijzen naar de kritische verhandeling hierover van Prof. Dr. J. Kruithof onder de titel „Sartre en het Marxisme”, in Dialoog, wijsgerig tijdschrift van de vrije universiteit van Brussel, jaargang 1 nummer 1 blz. 41 vv.
5. Het jongste toneelstuk van Sartre „Les Séquestrés d'Altona”. (De opgesloten van Altona) zal in het aanstaande seizoen hier te lande worden opgevoerd door de Nederlandse Comedie. Over dit stuk zal in Mens en Wereld een afzonderlijk artikel verschijnen.

Jac de Roy

Lezingen voor de radio

24 september, 9.45 uur (VARA): drs. A. R. Vermeer: „Geestelijke verzorging in het leger”.

1 oktober, 9.45 uur (VARA): prof. dr. L. G. van der Wal: „En wat zegt de humanist ervan”.

3 oktober, 16.00 uur (AVRO): mr. A. Stempele: onderwerp nog niet bekend.

8 oktober, 9.45 uur (VARA): prof. dr. C. T. P. Stutterheim: „Taal als bron van liefde en haat”.

15 oktober, 9.45 uur (VARA): dr. J. P. van Praag: „Het grote gevaar”.

U kunt zich op de wekelijks verschijnende teksten van de lezingen abonneren door overschrijving van f 4,- per jaar op giro no. 58 t.n.v. de Humanistische Luisterkring, Oudegracht 152, Utrecht. Voor leden van de luisterkring f 3,- per jaar. Losse nummers f 0,25.

Mens en Wereld

verschijnt om de veertien dagen

Hoofdredacteur: P. W. van der Vliet

Redactieraad: Mr. H. Singer-Dekker, dr. H. Bongers, prof. dr. J. C. Brandt-Corstius, R. de la Rie, mr. dr. H. J. Roethof, H. A. Scheltes, J. van Straten

Redactiesecretaris:

H. P. Danz, Schieweg 87c, Rotterdam 4, telefoon 80641

Administratie, abonnementen en advertenties:

Oudegracht 152, Utrecht, telefoon 10163; postgiro 304960 t.n.v. Humanistisch Verbond, Utrecht

Advertentietarieven op aanvraag
Kleine advertenties f 0,20 per woord

Abonnementsprijs voor leden van humanistische organisaties f 5,- per jaar, voor niet-leden f 7,50, buitenland f 8,-; losse nummers f 0,30.

Daar ZIT ik mee

Mevrouw C. Ik heb het verhaal al eens eerder in Mens en Wereld verteld, maar ik wil het graag kort herhalen. Het was in de tijd dat een minister de humanistische geestelijke verzorging (dis-) kwalificeerde met „Stenen voor brood”. Ik had daarover een spreekbeurt voor een christelijke studentenvereniging en in de nabespreking stelde een studente mij een heel besliste vraag, waarop ze een even beslist antwoord verlangde. Ik behoefde haar niet te sparen. De vraag was: Vindt u ons christenen, wanneer wij uw geestelijke verzorging stenen voor brood noemen, arrogant? Mijn antwoord luidde: Ja... en nee. 't Leek minder beslist dan was gevraagd. Maar er is dan ook nog wat op gevolgd. Namelijk dit: Het hangt er van af, wat u met uw stenen voor brood bedoelt. Als u ermee bedoelt, dat humanisten aan christenen stenen voor brood geven, dan hebt u gelijk en bent u niet arrogant, al zou u zich beter in minder absolute termen uit kunnen drukken. Maar als u bedoelt, dat humanisten aan niet-godsdienstige mensen niet anders dan stenen voor brood geven, ja... dan bent u arrogant.

Een soortgelijke vraag

Van soortgelijke aard is uw vraag, mevrouw C. In uw woonplaats is een r.k.- en een algemeen medisch-opvoedkundig bureau. Een r.k. huisarts stuurt nu systematisch kinderen, die een behandeling nodig hebben, naar het r.k. bureau, ook als het kinderen van niet-godsdienstige ouders zijn. Dat heeft niets te maken met een eventuele toevallige grotere vakbekwaamheid van de aan het r.k. bureau verbonden psychologen. Nee, dat is het niet, zegt de huisarts, maar de r.k. psychologen kunnen beter helpen door hun geloof.

En uw vraag luidt: Is dat juist? U geeft er overigens uw eigen antwoord bij. Dat is: Nee! U voelt er iets discriminerends voor de buitenkerkelijken in. U vindt de dokter „arrogant”.

Mijn antwoord moet weer zijn: Ja... en nee. Met ook hier de toevoeging: 't Hangt ervan af, wat de dokter ermee bedoelt!

Bezieling nodig

Als hij ermee bedoelt, dat mensen die aan anderen hulp in hun moeilijkheden moeten verlenen – en dat doen psychologen aan de kinderen en aan de ouders – voor zich zelf kracht en bezieling moeten kunnen putten uit een levensovertuiging, dan ben ik het met hem eens. Dan zeg ik: Ja. Hulpverlening aan mensen is een zo moeilijke opgave, vereist zoveel toewijding, heeft ook zo grote kans op teleurstelling en vraagt zoveel volharding, dat ik mij niet kan voorstellen, dat iemand die zelf zijn weg in de grote vragen van het leven niet tot op grote hoogte gevonden heeft, die taak goed kan vervullen. Hij heeft die levensovertuiging voor zich zelf nodig, om er kracht uit te putten om er voor zich zelf op terug te kunnen vallen, om de zin van zijn werken te blijven zien.

Dat maakt nog geen rooms-katholiek M.O.B. nodig. Wel werkers in zo'n M.O.B., die een rooms-katholieke of een andere levensovertuiging bezitten. Zo kan de dokter het hebben bedoeld. En hij kan erbij denken: In een r.k. bureau werken r.k. psychologen. Die hebben een levensovertuiging, waarop zij voor zich zelf kunnen steunen. Daar is deze voorwaarde, voor zover mogelijk, vervuld. Bij een algemeen bureau heb ik daar geen zekerheid over.

Of anders bedoeld?

De dokter kan 't ook anders hebben bedoeld. Hij kan ook hebben bedoeld, dat een r.k. bureau en r.k. psychologen door hun geloof beter kunnen helpen, doordat zij aan hun adviezen een r.k. inhoud kunnen geven. Als 't hem dáárom gaat, dan is mijn antwoord, net als aan de studente: Nee. Want rooms-katholiek gekleurde adviezen geven aan niet-godsdienstige ouders – laten we die term dan ook maar eens

gebruiken, hoewel hij het te absoluut stelt – ... stenen voor brood. En dan is de verwijzing van kinderen van niet-godsdienstige ouders naar het r.k. bureau volkomen misplaatst.

Ik kan uit uw brief niet opmaken, hoe de huisarts het heeft bedoeld. Maar we moeten wel vrezen, dat het er bij het r.k. bureau om gaat r.k. adviezen te geven. Ik kan mij anders de bestaansreden van een specifiek r.k. bureau niet indenken. En dan horen kinderen van niet-godsdienstige ouders bij zo'n r.k.-bureau niet thuis.

Vrezen of aannemen?

„Wij moeten wel vrezen” voor r.k. gekleurde adviezen, schreef ik. Maar dat was een slip of the pen. „Wij moeten wel aannemen,” had ik moeten schrijven. Anders ligt er bij voorbaat een veroordeling van het bestaan van r.k. bureaus in. En daar zou ik niet bij voorbaat toe willen overgaan. Het karakter van een M.O.B. is wel in de eerste plaats medisch en psycho-hygiënisch, maar hulp bij psychische moeilijkheden is zo direct verwant met geestelijke problematiek en gaat er zo gemakkelijk in over, dat een levensbeschouwelijke achtergrond misschien noodzakelijk is en dat we met „algemene” bureaus niet uitkomen. Tenzij „algemeen” niet zou betekenen „kleurloos in levensbeschouwelijk opzicht”, maar samenwerking van levensbeschouwelijke richtingen, zodanig dat voor geen cliënt zijn levensbeschouwelijke achtergrond buiten gedrag blijft. Maar dat is een vraagstuk, dat nadere studie – en veel goodwill van de verschillende zijden – vereist.

Misschien heeft de huisarts ook iets van deze problematiek aangevoeld, zij het dat zijn oplossing, althans voor buitenkerkelijke kinderen, geen oplossing is.

Vorgevoelens

Mevrouw E. U hebt, schrijft u, altijd een sterk „voorgevoel van onheil dat komen gaat” en meermalen zijn die voorgevoelens ook uitgekomen. Hoe moet u daar als humaniste tegenover staan, is uw vraag. Mij dunk: In redelijkheid. Dat doet u, als u zegt, dat u „niet kan ontkennen dat er meer tussen hemel en aarde is, dan een mens met een nuchter sceptisch verstand kan bevatten”. Dat heeft de ervaring ons geleerd. Telkens hebben we nieuwe dingen en nieuwe samenhangen ontdekt en telkens ook weer moesten we constateren dat achter het eenmaal ontdekte het zicht op weer verderliggende verschijnselen van leven en zijn vrij kwam. En wij kunnen het niet laten dan op onderzoek uit te gaan. We willen verklaren en religieuze samenhangen zien.

Zo zijn ook de voorgevoelens, die u niet alleen hebt, maar die zich ook bij andere mensen in meerdere of mindere mate voordoen,

onderwerp van onderzoek geworden, naast andere dusgenaamde parapsychologische verschijnselen. U hebt het zelf tot uw verbazing ontdekt, dat er in Utrecht zelfs een leerstoel voor is, onder leiding van prof. Tenhaeff. Naar ik meen heeft ook dr. P. A. Dietz, een humanist, over deze verschijnselen gepubliceerd.

Veronderstellen, dat er meer is dan wij tot op heden weten, is redelijk en in de ervaring gegrond. Zoeken naar verklaringen is onontkoombaar met onze innerlijke noodzaak tot redelijk onderzoek gegeven. Het ligt in de lijn van het humanistische denken.

Maar nu gaat u een stap verder – of eigenlijk een stap terug – als u later in uw brief uw voorgevoelens over naderend onheil (die u hebt, daar twijfel ik niet aan) niet voor nader onderzoek openhoudt, maar er bij voorbaat – aarzelend en voorzichtig, dat weet ik wel – een nadere uitleg aan gaat geven en er conclusies uit gaat trekken, die niet door redelijke verantwoording zijn ingegeven.

Rubriek voor persoonlijke moeilijkheden en levensvragen onder redactie van C. H. Schonk, humanistisch geestelijk raadsman, met medewerking van deskundigen op verschillend terrein.

Brieven over de „dingen waarmee men zit” kunnen worden gericht aan C. H. Schonk, p.a. Humanistisch Verbond, Oudegracht 152, Utrecht. In elke brief moet, als bijdrage in de administratiekosten f 1,- aan postzegels worden ingesloten.

Bij de bespreking van uw probleem in deze rubriek wordt uw naam uiteraard niet genoemd, maar wordt u met een bepaalde letter aangesproken. Van deze letter krijgt u bericht. Bovendien wordt u het betreffende nummer van Mens en Wereld toegezonden. Ingeval men de betreffende stukken niet op het eigen adres zou willen ontvangen, kan van een correspondentie-adres of poste restante gebruik worden gemaakt. Dit moet dan naast het eigen adres duidelijk worden vermeld.

Brieven die, om redenen van plaatsgebrek of anderszins, niet in de rubriek worden besproken, worden persoonlijk beantwoord.

U gaat aan uw voorgevoelens dan namelijk de uitleg geven „dat er zo iets moet zijn als een vastgestelde levensloop, een vooraf vastgesteld lot”. Voor zo'n verreikende conclusie – nog eens: ik weet wel dat u die niet met stelligheid, maar met vele vraagtekens trekt – zijn uw voorgevoelens en die van anderen, ook al zijn ze dikwijls uitgekomen, ontoereikend. Alleen al het simpele feit, dat men altijd van voorgevoelens over naderend onheil en nooit over voorgevoelens van naderend geluk hoort spreken, kan ons al sceptisch tegenover de vergaande conclusie doen staan. Zouden dan alleen de onheilvolle en niet de vreugdevolle zaken in ons leven vooraf zijn bepaald? Maar dan is er ook geen vooraf-bepaald-zijn in de zin waarin u het bedoelde meer.

Och nee, mevrouw, laten we ons er voorlopig maar aan houden, dat de mens een keurend, waarderend en kiezend wezen is, die invloed op zijn eigen leven heeft en die zijn eigen geschiedenis mede zelf bepaalt. Daar zijn veel meer aanwijzingen voor dan voorgevoelens aanwijzingen zijn voor het tegendeel. Al staat de mens natuurlijk ook in een hele serie van afhankelijkheden, die eveneens medebepalend zijn voor zijn lot, en misschien in nog meer en andere afhankelijkheden, dan wij nu kennen. Misschien ook blijkt zijn vrijheid nog eens groter te zijn dan we nu vermoeden. Hij heeft zich immers ook juist pas van zijn eerst schijnbaar absolute afhankelijkheid van de zwaartekracht vrij gemaakt? En draagt zijn nieuwe wetenschap van zich zelf, de psychologie, niet de mogelijkheid in zich, dat hij zich al meer vrij maakt van de psychische wetten, die hem tot voor kort eigenmachtig trachten te regeren?

Uw C. H. Schonk

Biedt zich aan **huishoudster**, middelb. leeftijd. Liefst in het centrum van het land. Goede ref. Brieven onder no. sept. 5 aan het bureau van dit blad.

DE ARK

Het Humanistisch vakantie- en conferentieoord „de Ark”, Belvédèrelaan 14 te Nunspeet houdt van 23 t/m 26 december een **gezellig kerskamp**. Reserveer liefst zo spoedig mogelijk om teleurstelling te voorkomen. Tel. 03412 - 24 04.

Zakenman 42 jaar, in het bezit van eigen woning, 2 kinderen van 10 en 12 jaar, zoekt **huishoudster**. Beslist van goede huize, leeftijd tussen 30 en 40 jaar.

Brieven onder nr. sept. 6 aan het bur. v. d. blad.

Niet alleen de kerkelijken hebben hun wezenverzorging.

De Weezenkas

Vereniging tot opvoeding en verzorging op humanistische grondslag neemt op zich de verzorging van de wezen der buitenkerkelijken

Sluit U daarom aan bij deze vereniging

Inlichtingen omtrent lidmaatschap bij de Secretaris: J. de Leeuw, Herengracht 62, Amsterdam-C.

Adresveranderingen

U kunt de administratie veel werk besparen, door bij verhuizing tijdig uw adreswijziging op te geven aan het Centraal Bureau Humanistisch Verbond, Oudegracht 152, Utrecht.

Leden-abonnees in Amsterdam kunnen hun adresverandering opgeven aan de Ledenadministratie Amsterdam, Rooseveltlaan 128 III, Amsterdam-Z.

Mogen wij onze lezers nog eens attent maken op de volgende door het Humanistisch Verbond uitgegeven brochures?

U kunt deze verkrijgen tegen de er achter genoemde prijzen.

Wat ben ik eigenlijk?	f 0.25
Dit wordt gedaan	- 0,30
Een verrassende ontmoeting	- 0,25
Onze kinderen tussen Humanisme en Christendom	- 0.75

Een volledige brochurelijst wordt U op Uw verzoek gaarne toegezonden.

**GEEF
RHEUMA-ZIEKEN
MEÉR
KLINIEKEN!**

REKENSCHAP

DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT voor wetenschap en cultuur,
wil een blad zijn voor de verdieping van de
humanistische overtuiging

Redactie: Prof. Mr. A. D. Belinfante, Prof. Dr. H. Freudenthal,
F. P. Huygens, Prof. Dr. Libbe van der Wal en
Prof. Dr. B.W. Schaper.

Abonnementsprijs: f 7.50 per jaar (voor donateurs en contribuanten van
Socrates en voor studenten f 6.— per jaar).

Het abonnement kan ieder kwartaal ingaan.

**HUMANISTISCHE STICHTING
SOCRATES**

Oudegracht 152, Utrecht

Giro 582293

Humanistische Correspondentiekring voor **huwelijkscontacten** opgericht door het Humanistisch Verbond, verleent bemiddeling bij het leggen van contacten tussen personen, die een huwelijkspartner zoeken.

Inlichtingen postbus 210, Utrecht.

MENS EN KOSMOS

Gewijd aan de studie van godsdienst, wijsbegeerte en wetenschap met hun grensgebieden, onder redactie van N. van Gelder, Dr. H. Groot, Mr. N. Kluwer, P. Krug en Dr. D. H. Prins. Abonnementsprijs f 10,— per jaar (6 nummers). Losse nummers f 1,75. Vraagt toezending gratis proefnummer en catalogus van uitgaven op geestelijk gebied bij de uitgever **N. KLUWER - DEVENTER**. Ook verkrijgbaar bij de boekhandel.

WOORD VAN DE WEEK

(Radio-lezingen van het Humanistisch Verbond)

Het aantal abonnees is van september 1958 met 3600 toegenomen en bedraagt thans ruim

4900

De abonnementsprijs is f 4,— per jaar. Maar voor hen, die nu abonnee willen worden, openen wij de mogelijkheid om alle nog in het 4e kwartaal 1961 verschijnende nummers gratis te ontvangen.

De abonnementsprijs voor 1962 kunt u overschrijven op postrekening no. 58 t.n.v. de Hum. Luisterkring te Utrecht met als omschrijving: Nieuw abonnee 1962.

Na ontvangst krijgt u alle verschijnende nummers regelmatig toegezonden.